

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filosofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

K filosofickým předpokladům Václava Havla

To the philosophical suppositions by Vaclav Havel

Lucie Kolomá

Vedoucí práce: prof. PhDr. Anna Hogenová, Csc.

Praha 2013

PROHLÁŠENÍ AUTORA

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu a další použité zdroje.

V Praze dne 24.6.2013

Lucie Kolomá

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc. za vedení mé bakalářské práce a za inspirativní přednášky, jichž jsem se mohla účastnit. Děkuji také svým rodičům za hodnoty, ve kterých mě vychovali a které mě přivedli k tématu této práce.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá osobností Václava Havla a jeho myšlením. První část práce zkoumá stručnou biografii našeho bývalého prezidenta a obecně řeší několik základních filosofických pojmů, které jsou s Havlem bytostně spjaty. Těmito pojmy jsou pravda, láska, víra a moc. Druhá část práce zkoumá základní filosofický přínos několika myslitelů, kteří Havla ovlivnili. Jedná se především o Tomáše Garrigue Masaryka, Jana Patočku, Martina Heideggera a Emmanuela Lévinase. Třetí část rozebírá tři vybraná autorova dramata (Zahradní slavnost, Vyrozumění, Largo desolato). Čtvrtá část práce analyzuje soubor esejů nazvané Dopisy Olze. Cílem posledních dvou částí je filosofický rozbor Havlovy vybrané tvorby a následné přirovnání k filosofii zmíněných myslitelů.

Annotation

The bachelor thesis concerns the personality and thought of Vaclav Havel. The first part of the work examines the brief biography of our former president and generally deals with some fundamental philosophical terms which are essentially associated with Havel. Within these concepts the truth, love, faith and power can be found. The second part of the research addresses a principal philosophical contribution of some thinkers by whom Havel was influenced such as Tomas Garrigue Masaryk, Jan Patocka, Martin Heidegger and Emmanuel Lévinas. The third part analyses three selected plays of the author (The Garden Party, The Memorandum, Largo desolato). The fourth part analyzes a collection of letters and essays titled Letters to Olga. The objective of the last two parts is a philosophical analysis of Havel's selected formation and its later comparison to philosophy of the mentioned thinkers.

OBSAH

Úvod	6
Rešerše	8
1 Osobnost Václava Havla a jeho vztah k filosofii.....	10
1.1 Biografie Václava Havla.....	10
1.2 Václav Havel a filosofie.....	14
1.2.1 Pravda a láska.....	15
1.2.2 Víra.....	17
1.2.3 Moc.....	20
2 Havlovy inspirační zdroje.....	22
2.1 Jan Patočka.....	22
2.2 Tomáš Garrigue Masaryk.....	28
2.3 Martin Heidegger.....	32
2.4 Emmanuel Lévinas.....	35
3 Havlova dramatická činnost.....	39
3.1 Obecná charakteristika Havlových dramát.....	39
3.2 Analýza vybraných her.....	41
3.2.1 Zahradní slavnost.....	41
3.2.2 Vyrozumění.....	44
3.2.3 Largo desolato.....	48
4 Dopisy Olze.....	51
Závěr.....	60
Seznam použité literatury.....	62

Úvod

Dne 18. prosince roku 2011 zemřel po dlouhé a těžké nemoci Václav Havel, významná osobnost českého národa. Strhla se lavina diskuzí a debat; kritických i obdivných, mediálních i soukromých, nad životním přínosem tohoto muže, který se nezapomenutelným způsobem zapsal do našich dějin. Kým všim byl během svého života Václav Havel? Politikem, prezidentem, vůdčí osobností protikomunistického boje a jedním z prvních mluvčích Charty 77? Spisovatelem, dramatikem a esejistou, či byl filosofem, pravdoláskařem? S trochou nadsázky při tázání po všech rolích a postojích našeho nejznámějšího autora absurdních dramát¹ bychom ho mohli označit také za moderního teologa. Bezesporu to byl mírumilovný a nekonfliktní člověk velikého srdce i ducha a “talentu k filosofování”², někdy až s krásně naivním pohledem na svět.

Tato práce si vzala za úkol analyzovat několik dramát, esejí a projevů Václava Havla a blíže tak proniknout do možné filosofické struktury jeho textů a myšlenek. Nahlédneme a blíže rozebereme témata a problémy, jež Havel ve své tvorbě předestírá a pokusíme se odhalit jeho myšlenkové předchůdce a myslitele, popřípadě státníky, jimiž se mohl inspirovat. A protože ve svých pracích Havel často odkazuje k takovým osobnostem, jako je Tomáš Garrigue Masaryk, Martin Heidegger, Emmanuel Lévinas a Jan Patočka, věnujeme krátkou kapitolu i každému z těchto myslitelů, ve kterých si přiblížíme jejich základní filosofický přínos. K názornému předvedení Havlových filosofických myšlenek jsme si vybrali tři dramata, konkrétně *Zahradní slavnost*, *Vyrozumění* a *Largo desolato*. Na jejich příkladech naznačíme, jak konkrétně mohly inspirace vzorových filosofů poznamenat dramatické dílo Václava Havla. Poté rozebereme celou knihu esejí *Dopisy Olze*, zejména její filosofické pasáže, a představíme si témata, jimiž se zde zabýval.

Ačkoliv je osoba Václava Havla spjata s významnými událostmi českých dějin a hraje nepostradatelnou roli v novodobých dějinách našeho národa, nebudeme se zabývat

¹ Směr avantgardního divadla projevující se od 50. let 20. století, jehož nejznámějšími představiteli jsou Samuel Beckett se hrou *Čekání na Godota* a Éugene Ionesco se hrou *Plešatá zpěvačka*.

² Termín použit z rozhovoru Ladislava Hejdánka a Michala Urbana pro diplomovou práci *Václav Havel a jeho talent k filosofování*.

primárně historickými událostmi. V úvodní biografii se zaměříme spíše na život samotného Václava Havla, než-li na výklad dějin druhé poloviny 20. století. Tato práce si bere za cíl pokusit se především o přiblížení filosofických předpokladů Havlovy tvorby a názornému předvedení těch největších problémů, kterým ve své tvorbě věnoval.

Rešerše

Václav Havel jakožto významná osobnost české veřejné scény bude ještě dlouho diskutovanou a pro mnohé diskutabilní postavou českých dějin. Nebyl to totiž jen spisovatel, nebo jen politik. Český evangelický teolog, duchovní Českobratrské církve evangelické **Milan Balabán** vydal v roce 2009 dílo *Víra (u) Václava Havla*, které se zabývá rozborem *Dopisů Olze* z náboženského a spirituálního hlediska. Balabán se s Havlem znal osobně, podepsal Chartu 77 a byl jedním ze zakladatelů reformního evangelického hnutí Nová orientace.

V roce 2009 vyšla také jiná kniha zabývající se Havlovým přínosem na pozadí duchovna; byla jí *Spiritualita Václava Havla* od **Martina C. Putny**. V tomto díle se Putna snaží dopátrat kořenů Havlova "nenáboženského duchovna", odkrývá předpoklady k jeho smýšlení o víře, Bohu a náboženských konfesí. Putna jakožto literární historik, kritik, autor a moderátor náboženských pořadů působil letech 2008–2011 jako ředitel Knihovny Václava Havla, poté se na jeho návrh funkce ujal Martin Palouš. V tomto období vznikla kniha *Václav Havel. Duchovní portrét v rámu české kultury 20. století* (2011), která byla oceněna řadou cen. Erazim Kohák knihu komentoval slovy: "Tato kniha představuje podle mého soudu zcela stěžejní počín v dosud většinou povrchním a často tendenčním myšlení o Václavu Havlovi." Jedná se o netradiční životopis, který nepředkládá faktický soupis informací o Havlovi, ale spíše se snaží o zařazení této osobnosti do prostředí a kultury doby, ve které působil.

Významnou osobností zabývající se Václavem Havlem je bezpochyby i **Ladislav Hejdánek**, český filosof, profesor Univerzity Karlovy, kritický žák E. Rábla a Jana Patočky, jeden z mluvčích Charty 77 a jeden ze zakladatelů Nové orientace. Hejdánkovo dílo *Havel je uhlík: Filosof a politická odpovědnost* vydané roku 2009 představuje soubor spisů a úvah o Václavu Havlovi jakožto o člověku, politikovi a filosofovi.

Český filosof a teoretik umění **Petr Rezek** se ve své knize *Filosofie a politika kýče* zabývá filosofickými dějinami, dílem Jana Patočky a okrajově také myšlením Václava Havla. Tyto kritické studie reflektující filosofii a myšlení českého disidentu a exilu

vznikaly v osmdesátých letech a poprvé vyšly roku 1991. Dále se Havlovou filosofií okrajově zabývá například **Ivan Blecha** a další.

Ze zahraničních publikací stojí za zmínku dílo *Fenomenologie a politika: Od J. Patočky k V. Havlovi* od **Aviezera Tuckera** z roku 1997. Tato studie srovnává filosofické a politické principy myšlení Jana Patočky a Václava Havla zároveň i v porovnání s Martinem Heideggerem.

O Václavu Havlovi vznikla i řada biografických prací a to nejen v českém prostředí. Za zmínku stojí například *Václav Havel – Politická tragédie v šesti dějstvích* od **Johna Keanea**, *Člověk Havel* od **Petra Čermáka**, *Disident: Václav Havel 1936-1989* od **Daniela Kaisera**, či *Václav Havel: život jako absurdní drama* od **Marie Formáčkové** vydané roku 2012. Opomenout bychom však neměli ani knihu *Prosím stručně* s podtitulem *Rozhovor s Karlem Hvižd'alou, poznámky, dokumenty*, jenž představuje literární koláž rozhovorů, deníkových a dopisních výňatků Václava Havla. Střídají se zde různé literární žánry, ale i časoprostor. Havel tak nechává nahlédnout blíže do způsobu svého myšlení, prezentuje zde své názory na politiku, ale i soukromí a částečně umění.

1 Osobnost Václava Havla a jeho vztah k filosofii

1.1. Biografie Václava Havla

Václav Havel se narodil 5. října roku 1936 v Praze. Pocházel ze známé pražské podnikatelsko-kulturní intelektuální rodiny, která byla úzce spjata s kulturním a politickým děním první republiky a posléze i za druhé světové války. Ačkoliv Havel dospíval v podmínkách socialismu a za politického útlaku a diskriminace, díky rodinnému zázemí si osvojil lásku k vlasti, jíž projevoval úctu a pokoru po celý svůj život. Od dětství vštěpované hodnoty rodiny ho směřovaly humanistickým směrem, který byl právě v době jeho mládí socialismem odmítán a zatlačován do pozadí. Tehdejší režim dle Havla bránil lidem v hlubším poznání, které by přesahovalo jeho zkušenost. V jednom z dopisů Alfrédu Radokovi Havel píše: “Ideologií režimu je, aby lidé tiše a bez odmluv pracovali, aby se za to mohli dobře nažrat, aby veškerou svou potřebu transcendence utopili v honbě za západními auty, chatami a podobně a aby se pokud možno nestarali o politiku, o poznání, o tvorbu, o ducha, o kulturu, protože to vše jsou zneklidňující elementy, z nichž je víc starostí než užitku.”

Maminka rozená Božena Vavrečková byla vzdělaná žena a na svého syna měla veliký vliv. Pocházela z dobře situované rodiny; její otec Hugo Vavrečka působil jako diplomat, ministr, ředitel v Baťových závodech, novinář a literát. Tento autor humoristických próz ovlivnil svého vnuka nejen po stránce umělecké, ale měl vliv i na rozvoj filosofické roviny myšlení Václava Havla. Dědeček mu totiž zprostředkoval první zkušenost s filosofií Josefa Šafaříka, po níž se Havel sháněl i později ve vězení, jak se dozvídáme z *Dopisů Olze*.

Otec našeho exprezidenta Ing. Václav Maria Havel, angažovaný publicista a člen národně demokratické inteligence, působil jako architekt a stavitel a zrealizoval například výstavbu vilové čtvrti na Barrandově. Stejně tak jeho otec (Václavův dědeček) Václav Havel vybudoval zase pražský palác Lucerna a řadu moderních činžovních domů na pražském Novém Městě. V roce 1912 také založil filmovou společnost

Lucerna-film, kterou později převzali jeho synové.³ Tradice pojmenování prvorozených synů v rodině Havlových sahá hluboko do historie jejich rodu a symbolicky nám tak může odkazovat na českého patrona sv. Václava.

Prvorepubliková aktivita a postavení jeho rodiny zapříčinila, že “buržoazní synek” Václav nedostal po ukončení základní školy doporučení dále ve studiích pokračovat. Nejprve se šel učit truhlářem, roku 1951 však obor změnil a vyučil se chemickým laborantem a zároveň navštěvoval večerní gymnázium, kde také roku 1954 odmaturoval. Vždy ho lákala studia humanitních věd, z kádrových důvodů mu to nebylo umožněno. Rozhodl se pro studium Ekonomické fakulty Českého vysokého učení technického, ze které po dvou letech odešel po té, co se neúspěšně hlásil na FAMU.⁴ Roku 1957 narukoval na dva roky na vojnu do Českých Budějovic. Na doporučení Jana Wericha potom začal působit v Divadle ABC nejprve jako jevištní technik a od roku 1960 v Divadle Na zábradlí jako dramaturg a asistent režie.

Již od svých dvaceti let přispíval do řady časopisů. První článek Havlovi vyšel v časopise *Květen* a polemizoval v něm s programem poezie všedního dne s jeho vztahem ke *Skupině 42* a socialistickému realismu.⁵ Později publikoval například v časopisech *Tvář*, *Host do domu*, *Divadlo*, *Zítřek* či *Sešity pro mladou literaturu*. Často opomíjená, avšak literárně historicky zajímavá, je Havlova básnická experimentální tvorba z padesátých let, o které se sám nikdy příliš nezmiňoval.⁶

Postupně se začal kriticky ozývat proti moci KSČ. Již na podzim v roce 1956 měl Havel první veřejné vystoupení, po němž byl rovnou označen za rebela. Na čtvrtém sjezdu československých spisovatelů vedl kritický projev právě o monopolu moci KSČ. Stal se členem Klubu angažovaných nestraníků a předsedou Klubu nezávislých spisovatelů. Po okupaci roku 1968 Havlova kritika režimu zesílila a taktéž zesílily sankce ze strany vlády. Havel měl zakázáno vykonávat své povolání, skončil s prací pro

³ FORMÁČKOVÁ, Marie. 2012. *Václav Havel: život jako absurdní drama*. Vyd. 1. Praha: Ikar, s. 11

⁴ Později začal dálkově studovat dramaturgii na pražské DAMU, kde absolvoval v roce 1966. Jeho závěrečná práce se stala základem pro jeho hru *Ztížená možnost soustředění*.

⁵ FORÁČKOVÁ, Marie. 2012. *Václav Havel: život jako absurdní drama*. Vyd. 1. Praha: Ikar, s. 27

⁶ V této době napsal sbírky *Záchrany*, *První úpisy*, *Na okraji jara* a *Prostory a čas*. Známější je však Havlova sbírka experimentální poezie, *Antikódy*, z roku 1964, kterou věnoval Jiřímu Kolářovi.

Divadlo Na zábradlí a stal se umělcem na volné noze. Jistou dobu pracoval také jako dělník v trutnovském pivovaru. V tomto období vzniká tragikomické absurdní drama *Audience* (1975), které je zasazeno do prostředí blíže nespecifikovaného pivovaru. Mnoho životních etud, zážitků a osob sloužilo jako nevyčerpatelný zdroj inspirace pro jeho hry. Mezi dramata s výraznými autobiografickými prvky patří například *Audience*, *Vernisáž*, *Protest*, či *Odcházení*.

Začátkem sedmdesátých let také přispíval do samizdatových *Lidových novin* a v roce 1975 napsal otevřený dopis Gustavu Husákovi, v němž se kritickým způsobem vyjadřuje k duchovní a mravní krizi ve společnosti způsobené zejména politickou situací. Kritizuje užití existenčního nátlaku a strachu jako nástroje, jak si zajistit poslušnost občanů, kritizuje omezenost vzdělání a možnost osobního duchovního rozvoje a s ním související mravní úpadek projevující se zvýšenou mírou sobectví, lhovosti, či kariérismu. Mluví zde také o krizi identity, kdy je člověk ze strachu nucen se přetvářet, podřizovat své bytí ideologii a nebýt sám sebou. K vrcholu protikomunistické činnosti Václava Havla pak patří vydání *Charty 77*, kdy se posléze stal spolu s Jiřím Hájkem a Janem Patočkou jedním ze tří prvních mluvčích této občanské iniciativy, jež požadovala především dodržování základních lidských práv a svobod v tehdejší Československu. Havel práci chartistů charakterizoval těmito slovy: *Chartisté jsou lidé, kteří se rozhodli říkat nahlas věci, které si myslí většina jejich spoluobčanů, které však říkat nahlas nemohou, nechtějí-li přijít aspoň o ty životní možnosti, které mají.* Roku 1979 se stal spoluzakladatelem Výboru na ochranu nespravedlivě souzených a právě toho roku byl odsouzen na čtyři a půl roku vězení. Spolu s ním byli senátem shledáni vinnými ještě Jiří Dienstbier, Petr Uhl, Václav Benda, či Otta Bednářová a to za trestný čin podvrácení republiky, čehož se dle senátu dopustili šířením “závadných” písemností. Během svého pobytu ve vězení psal Havel dopisy své ženě Olze. Zprvu jí psal především o věcech všedních, později se v nich zamýšlel nad tématy vážnějšími, etického a filosofického charakteru. Tato korespondence, konkrétně 144 dopisů vymezeny daty 4. 6. 1979 až 4. 9. 1982, později přerostla v zásadní filosofické a mravní dílo, které působí jako Havlovo první sebevyjádření.⁷ Po jeho

⁷ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992. Úvod

předčasném propuštění v roce 1983 bylo zakázáno vydávat a veřejně publikovat veškerou Havlovu tvorbu.

V průběhu osmdesátých let byl pak Havel uvězněn ještě dvakrát. Období normalizace vnímal jako stále silnější propad lidské morálky, přičemž tohoto propadu bylo programově dosahováno režimem. Díky stále silnější nespokojenosti ve společnosti se po Sametové revoluci a následném pádu režimu Havel stal nejprve hlavním představitelem nově vzniklého Občanského fóra a později 29. prosince byl Federálním shromážděním zvolen prezidentem Československé republiky. Ve funkci prezidenta setrval s menšími pauzami do roku 2003. Poté z politické scény odešel a opět se začal aktivně věnovat své literární tvorbě a charitativním činnostem spolu s druhou ženou Dagmar.

Za své literární i dramatické dílo byl oceněn řadou prestižních mezinárodních cen. Za své smýšlení, boj za pravdu a lásku a celoživotní úsilí o dodržování lidských práv a svobod byl několikrát nominován na Nobelovu cenu za mír a stal se laureátem nejvyšších státních vyznamenání mnoha zahraničních států. Během svého života navázal mnohá přátelství s nejrůznějšími osobnostmi na celém světě. Přátelství ho pojilo se státníky, filozofy, spisovateli, s lidmi založenými uměleckým směrem, ale i spirituálně. Není tajemstvím, že právě díky přátelství s Havlem naši zemi několikrát navštívil současný Dalajláma, nejen duchovní vůdce Tibeťanů. Zvláštní úctu choval i k nejvyššímu představiteli katolické církve, k papeži Janu Pavlovi II.

Ve světě Václav Havel získal bezesporu velikou úctu a respekt, v českém prostředí se však nad jeho osobností vznáší nejasný svár obdivu a pocitu křivdy. Především v devadesátých letech byla postava Havla zheroizována a lidé do něho vkládali své naděje na nový a lepší život. Dnes ho mnozí viní za vývoj posledních dvaceti let a za stále neuspokojivou situaci v zemi. Madeleine Albrightová se k tomu vyjádřila se zklamáním, že si Češi neuvědomují, jaký dar v Havlovi mají.

1.2. Havel a filosofie

Je otázkou, zda lze Havla považovat za plnohodnotného filosofa, či nikoli. Necháme stranou, podle jakých kritérií se takoví myslitelé vymezují. Sama úvaha nad tím, jak poznat onoho plnohodnotného filosofa, by mohla být náplní na samostatnou práci. Například Ivan Blecha ve svých dílech Havla neshledává filosofem, stejně odmítnutí Havla jako hodnotného filosofa vnímáme i u Petra Rezka a jeho *Filozofie a politika kýče*. “Havel není filosof, pochytil však některé myšlenky z fenomenologie, z její patočkovské interpretace a z tezí V.Bělohradského a pokusil se je vtělit do svých úvah o krizi identity, jak s oblibou a ve zkratce charakterizoval stav ducha moderního člověka.”⁸ Rozhovor Michala Urbana s Ladislavem Hejdánkem nám napovídá, že bychom ale Havla jako filosofa brát měli, protože ač se to někomu nemusí líbit, on se filosofickými problémy zabýval a ve světě ho jako filosofa uznávají. Jisté je, že “vše, co kdy Havel vytvářel a uskutečňoval, založil na člověčenství, obyčejnosti, upřímnosti a pravdě”.⁹ A taková je i Havlova filosofie. Působí zcela lidsky, nevzletně, neužívá mnoho cizích slov a termínů, a pokud, tak sám nové netvoří, půjčuje si je od zdrojů své inspirace, jejichž díla na něho zapůsobila, nad nimiž se zamýšlel a které aplikoval na reálný svět kolem sebe. Po filosofických textech se sháněl vždy, i ve vězení za pomoci Olgy a přátel. Za mřížemi to bylo pochopitelně složitější, proto pověřil Olgu úkolem “vybudovat mi filozofickou knihovnu, abych se, až se vrátím, konečně dozvěděl, jak to všechno vlastně je (ani si neumíš představit, jak hladovím po takové četbě, chybí mi stokrát víc než grilovaná kuřata a vínečko)”.¹⁰

Havel v několika rozhovorech přiznal, že se necítí být filosofem a že jím dle jeho názoru ani být nemůže. Přesto studujeme-li jeho texty, ať už eseje nebo dramata samotná, spatřujeme, že se v nich často dotýká zásadních filosofických témat jako je například otázka lidské svobody, morálky, jazyka, transcendence, krize lidské identity, nebo moci.

⁸ BLECHA, Ivan. *Edmund Husserl a česká filosofie*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 123

⁹ ČERMÁK, Petr. *Člověk Havel*. 1. vyd. Praha: Imagination of People, 2011, s. 146

¹⁰ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 294

1.2.1. Pravda a láska

To, o čem Havel mluvil a psal, také činil. Svoboda, pravda a láska nejsou jenom shluknutím několika písmen dávající dohromady nálepku povrchnímu obsahu, který si pod ním většina lidí představí a s nímž by si Havel ve svých dílech bezhlavě pohrával. Tato slova jsou nosiči nepostradatelné hlubší esence a významu, za který Havel bojoval. *PRAVDA A LÁSKA MUSÍ ZVÍTĚZIT NAD LŽÍ A NENÁVISTÍ*. Toto heslo, jež se každému vybaví jako první v souvislosti s potencionální Havlovou filosofií, je dnes ve společnosti často užíváno, modifikováno. V poslední době je bohužel uchopováno i dosti pejorativním způsobem. Lásce a pravdě Havel kladl v životě neuvěřitelnou důležitost a za všech okolností podmínek je stavěl na první místo. Domníváme se, že lásku chápe po vzoru fenomenologické tradice jako “naladování” se na toho druhého. Snaha druhému rozumět, chápat ho, naladit se na intenci jeho řeči. Nejedná se však pouze o lásku milostnou, lásku mezi rodiči a dětmi, nebo mezi přáteli. Havel nemluví o lásce erotické, pozemské, tzv. *cupiditas*. Mluví především o globální lásce mezi lidmi, k vlasti a k životu, o lásce duchovní, o *caritas*. Pravdu a lásku považuje za etický požadavek, jehož je nutno užívat ve všech oblastech lidského života. V jeho případě i v politickém prostředí, a možná právě tam je třeba mluvit pravdu o to více. Známy je jeho první novoroční projev jakožto prezidenta republiky, kdy porušil tradici projevů plných chlácholivých lží a rovnou začal upřímnými slovy, že naše země vskutku nevzkvívá. Tato, ač nepříznivá, slova tehdy zapůsobila u většiny lidí jako balzám na duši, která byla předchozí léta nucena poslouchat jen lži a pozorovat přetvářku.

Jak je patrné z dopisů, vždy se snažil nezanevřít na své okolí a na vlast. Ani v dobách, kdy ho její tehdejší komunističtí reprezentanti zavřeli do vězení, nepodlehli síle nenávisti, pocitu křivdy, či pomsty. “...zjistil jsem, že při delším pobytu ve vězení hrozí citlivějším lidem nebezpečí, že zatrpknou, zanevrou na celý svět, otupí, rezignují a stanou se dost sobeckými. Jedním z mých hlavních cílů je, abych - ať už tu budu jakkoli dlouho - takovému nebezpečí ani trochu nepodlehli. Chci zůstat otevřený světu, neuzavírat se před ním sám do sebe, a uchovat si zájem ostatních lidí a lásku k nim. O různých lidech mám různé mínění, ale nemohu říct, že bych kohokoliv na světě nenáviděl. V tomto ohledu se

nemíním změnit. Kdybych se změnil, znamenalo by to, že jsem prohrál. Nenávist nikdy nebyla ani mým programem, ani východiskem mého konání.”¹¹

Důkazem o tom, že Havel dokázal setrvat ve svém smýšlení a nezahořkl, je mimo mnoho jiného, například i jeho projev v americkém kongresu krátce po zvolení do funkce prezidenta. Nestěžoval si na Sovětský svaz a na dlouhá léta, kdy jím byl náš národ utlačován, neodsuzoval a nepožadoval revanš. Naopak všechny vyzval, aby pomohli ruskému lidu obnovit opět dodržování základních lidských práv a svobod a nastolit tam demokracii. V článku *Václav Havel nikdy neztratil víru v nás* Madeleine Albrightová píše: “Domácímu i zahraničnímu publiku tvrdil, že navzdory všem vnějším nepřátelům, s nimiž se můžeme setkat, je naším nejnebezpečnějším protivníkem vlastní sklon k sobeckosti a lhostejnosti vůči ostatním. Logickým vyústěním tohoto argumentu bylo Havlovo neúnavné zasazování se za občanská a politická práva pro všechny.”

Celoživotní oporu pro Havla představovaly ženy; konkrétně tři osudové ženy, které ho v životě silně ovlivnily, podporovaly a staraly se o něho. Byla to jeho maminka Božena, první žena Olga a druhá žena Dagmar. Olga pocházela z diametrálně odlišných poměrů než Václav. “Jsme povahy velmi různé: já buržoazní dítě a věčně rozpačitý intelektuál, ona proletářské děvče, značně samorostlé, nesentimentálně střízlivé, občas dost hubaté a protivné, kterou nelze opít rohlíkem.”¹² A přesto, nebo možná právě proto, v ní našel oporu a jistotu, která ho během pobytu ve vězení dokázala udržet stejného, pomohla mu setrvat. Olga při něm stála za všech okolností. Po její smrti 1996 tuto roli převzala Dagmar Veškrnová. Každá jiná avšak obě silné, obě se s neúnavnou prací zasadily o rozšíření pomoci a dobré vůle mezi lidmi. Je otázkou, zda by Havel byl schopen toho tolik dokázat bez podpory a lásky svých žen. Havel měl slabost také pro jiné ženy a kromě životní lásky, kterou měl ve své manželce, podlehl během svého prvního manželství i láskám tzv. dočasným. Olga Havlová se v jednom dopise zmínila, že Václavova upřímnost, kdy se jí o těchto “zakolísáních” vždy svěřoval, byla někdy těžší než samotná lež.

¹¹ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 64

¹² FORMÁČKOVÁ, Marie. 2012. *Václav Havel: život jako absurdní drama*. Vyd. 1. Praha: Ikar, s. 102

Udržet ve společnosti klidný stav plný lásky, míru, pravdomluvnosti, nastolit společnost, která by se obešla bez přetvářky, intrik, lži a nenávisti, to vše je úkol těžký a není to úkol pouze pro jednoho člověka. Havel se snažil zasadit do svých posluchačů a čtenářů semínko lásky, aby z něho vykvetla opětovná snaha tuto lásku šířit dál někde jinde. Jeho odhodlání nám může připomínat Matoušovo evangelium, kdy Ježíš hlásá “odměň se nepříteli láskou”. Lži a nenávisti se totiž nelze zbavit pomocí opět lži a nenávisti, ale pouze pravdou a láskou, neboť v opačném případě bychom se snadno dostali do začarovaného kruhu, ze kterého bychom neměli šanci najít cestu ven. Boj o mravně čistější společnost je bojem nikdy nekončícím. Už Jan Masaryk řekl, že “pravda a láska nakonec zvítězí, ale dá to fušku”. Václav Havel byl odhodlán “dát si tu fušku” a od svého cíle neupustit.

1.2.2. Víra

V současné době již existuje o Václavu Havlovi mnoho publikací, zabývající se jeho biografií, politickými činy, myšlenkami apod. Máme tu ale i několik textů zabývajícím se, pro někoho možná překvapivým, tématem; a to tématem víry a náboženství. Milan Balabán se ve svém díle *Víra (u) Václava Havla* zabývá podrobnou analýzou některých Havlových listů adresovaných Olze a hledá v nich stopy jeho víry. Nemyslí se zde ovšem víra ve smyslu nějakého konkrétního náboženství. Václav Havel se považoval za věřícího člověka, avšak nikoli za příslušníka ani katolické církve, ani za evangelíka. Mohli bychom ho označit za věřícího člověka bez určité konfese. “Theologicky se Havel jeví jako humanistický liberál, který nepůjde nikdy “až na konec” jako dialektičtí theologové, bude se vždy zdržovat v jakési noetikální neurčitosti...”¹³

Havlova víra se nachází spíše na pomezí filosofie, než v oblasti křesťanské církve, ačkoliv i z Bible pochází mnoho mravních zásad a filosofických témat, jimiž se zaobírá a

¹³ BALABÁN, Milan. *Víra (u) Václava Havla: noetický sestřih Havlových Dopisů Olze*. 2., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009, str. 17

kteřá Havel vyzdvihuje. Víra v jeho pojetí dává člověku naději, že existuje něco více než jeho současná existence tady na Zemi, že existuje nějaká vyšší síla, než-li ta naše pozemská. Chápe ji jako nutnost něčeho nepodmíněného tomuto materiálnímu světu. Jedná se o víru, která nás nenásilným způsobem nutí být lepšími lidmi, uchováváme-li tuto víru ve svém srdci. Havel v *Dopisech Olze* mluví o víře jakožto bytostném stavu ducha, existenciální dimenzi, o zacílení, které může pozvednout celou jeho existenci do jakési vyšší roviny bytí.¹⁴ Křesťané mají Boha, kterému se po smrti zpovídají, a mají nebe a peklo jako konečný cíl jejich existence. Muslimové mají Alláha, buddhisté věří v reinkarnaci. Napřič dopisy a snad všemi projevy, co kdy Havel vedl na toto téma, se nesetkáme s kritikou nějaké konkrétní konfese. Co však lze snadno zaznamenat je jeho odpor k fanatismu; a to k jakémukoli. Nikoli určitá konfese náboženství, ale jeho fanatické vyhocení, může být zhoubou. A tu největší zkázu lidství přináší právě fanatické nevěření v nic a nezám o vše. Havel věří v člověka a v pravdu. Jeho víra je nespecifikovaná, ba dalo by se říct nepopsatelná. Sám těžko hledal slova, kterými by se ohledně ní dokázal explicitně vyjádřit. *“Jsem prostě dítětem věku pojmového a nikoliv mytického myšlení, a proto i můj bůh - když už jsem donucen o něm mluvit (což činím velmi nerad) - se jeví zřejmě jako něco hrozně abstraktního, mlhavého a věru málo přitažlivého. Tak se ovšem jeví pouze tomu, koho se o něm pokouším informovat - ta zkušenost sama je živoucí, důvěrná a konkrétní, možná živější než u leckoho, kdo má svého “normálního” Boha řádně vybaveného všemi příslušnými atributy (které ho ovšem mnohdy kupodivu spíš zakrývají, než přibližují).”*¹⁵

O Havlově potřebě uchopit Boha pojmově píše i Milan Balabán. *“Víru v Havlově pojetí lze opírat jen o vlastní zkušenost, která se prolamuje ke zkušenosti poslední - “metazkušenosti”. Proto Havel mluví o “mém Bohu”, který je mu přístupný spíše ve struktuře pojmového myšlení.”*¹⁶ Důležité je, aby člověk vůbec nějakou víru měl, jakoukoli. Nezáleží na tom, v jakého Boha věříme, hlavně když v něco věříme a doufáme, zcela nesobecky a bez očekávání. Ať už je to třeba jen naše vlastní nesmrtelná

¹⁴ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 141

¹⁵ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 90

¹⁶ BALABÁN, Milan. *Víra (u) Václava Havla: noetický sestřih Havlových Dopisů Olze. 2.*, opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 31-32

duše, která nás přivede k nějaké podobě víry. Víra může mít povahu různých lidských nálad, stavů, nebo lásek, důležité je však ono vztahování se k něčemu vyššímu. “Člověk bez víry se prostě stará o své pokud možno bezbolestné a pohodlné přežití a jinak mu je všechno jedno.”¹⁷ Bez víry se člověk necítí být odpovědným nikomu, ani sobě. Právě otázka po odpovědnosti člověka je v *Dopisech* častým tématem úvah. Havel cítí, že člověk musí být odpovědný něčemu, co jej přesahuje a co přesahuje i materiální svět, který ho obklopuje, něčemu věčnému, nepomíjivému. “V každém případě: *posledním důvodem každé odpovědnosti je předpoklad absolutního horizontu*. A absolutní horizont není - rozumím-li Havlovi správně - z tohoto světa, poněvadž to *není svět, nýbrž pravda*.”¹⁸ Už od dětství Havel cítil nějaké napětí mezi ním a něčím, co ho přesahuje, nějakým nejvyšším *horizontem*, a bez tohoto napětí by se prý ni necítil být člověkem.

Jak se dozvíme níže, tak podobně o víře, ale i celkově náboženství, smýšlel T.G.Masaryk. S tím rozdílem, že Masaryk jako věřící člověk, klade náboženství větší důraz a nejedná se u něho o nekonkrétní spiritualitu. Namísto pravdy vnímá právě Boha jako toho, komu se člověk zpovídá. Havel se k Masarykovi vyjadřuje v proslovu k jeho 150. výročí narození: “Myslím, že Masarykova odvaha, podobně jako jeho humanita, měla náboženský kořen a jedině její vědomě metafyzické zakotvení ji vysvětluje. (...) A není to i dnes - a dnes opět asi daleko zřetelněji než v jeho dobách - právě spiritualita, co se povážlivě vytrácí z podhoubí světového běhu?”¹⁹

Je třeba zdůraznit, že jistý vliv na Masarykovo náboženství měla i jeho žena Charlotta, která na našem území založila americkou unitářskou církev, jejímž sympatizantem byl Havlův otec. Kromě otce i dědeček Václav Havel, jakožto nadšený spiritista, ovlivnil Havlovo náboženské smýšlení. Oba se značně podíleli na formování jeho postoje vůči víře, zprostředkovali mu zkušenost s okultismem a spiritismem. Zároveň byl Havel vychován v duchu masarykovské tradice, proto není divu, že Masarykův odkaz filosofie náboženství přežívá, ač v poněkud modifikovaném pojetí, i u

¹⁷ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 140

¹⁸ BALABÁN, Milan. *Víra (u) Václava Havla: noetický sestřih Havlových Dopisů Olze*. 2., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 55

¹⁹ PUTNA, Martin C. *Spiritualita Václava Havla*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009, s. 17

Václava Havla. Martin C. Putna ve své knize *Spiritualita Václava Havla* píše o jakési linii, která vede od amerického unitářství k českému “náboženství lidskosti”.

1.2.3. Moc

Během své prezidentské funkce se Havel začal zabývat otázkou moci pravděpodobně ještě více než dřív. Často polemizoval nad jejími výhodami a nebezpečím, které v sobě skýtá. Na téma moci přednesl Havel projev 28. května 1991 v Kodani při příležitosti převzetí Sonningovy ceny.²⁰ Klade si zde otázku, proč lidé touží po moci, a proč, když už ji mají, se jí tak neradi vzdávají. Moc, především ta politická, je pro mnohé velkým pokušením. Lidé se za ní shání kvůli cílům vyšším, kdy doopravdy věří, že pomocí ní mohou naplnit určité ideály o lepším společenském uspořádání. Ženou je jednak materiální výhody plynoucí z moci a jednak touha po sebepotvrzení. “Lze si totiž představit lákavější způsob, jakým se utvrdit o své existenci a její váze, než jaký nabízí politická moc? Vždyť ze samé své podstaty dává člověku ohromnou možnost potvrzovat si sám sebe tvorbou navýsost viditelných otisků vlastní existence ve velmi širokém okolí; formovat svět, který ho obklopuje, k jeho obrazu, těšit se z respektu, který každá politická funkce téměř samočinně ke svému nositeli vyvolává.”²¹

Havel mluví o pokušení moci, která má na slabého jedince negativní vliv. Především v politice by měli být lidé obezřetní, protože touha po sebepotvrzení a sebereflexi, se může paradoxně zvrtnout ve ztrátu vlastní identity, kdy se “zvěčníme” a staneme se pouze nějakým symbolem, figurkou. “Pod rouškou existencionálního sebepotvrzení je existence vyvlastňována sobě samé, zcizována sobě, umrtvována. Člověk kamení ve svou bustu.”²² Havel říká, že politika je práce, která si žádá obzvlášť čisté lidi, protože se v ní lze obzvlášť snadno morálně zašpinit.

²⁰ Tato dánská kulturní cena publicisty a novináře C.J.Sonninga se předává každé dva roky již od roku 1950 a to za zásluhy v evropské otázce. Prvním nositelem této ceny se stal Sir Winston Churchill.

²¹ Projev prezidenta ČSFR Václava Havla při převzetí Sonningovy ceny, Kodaň, 28. května 1991

²² Projev prezidenta ČSFR Václava Havla při převzetí Sonningovy ceny, Kodaň, 28. května 1991

Mocí se zabývá ve svých úvahách, proslovech a esejích poměrně často. Část úvah zabývajících se mocí je obsažena také v krátkém souboru esejí *Moc bezmocných*, který Havel napsal v říjnu 1977, tedy ještě před započatím politické kariéry, na Hrádečku a věnoval jej památce Jana Patočky. Zabývá se v něm pojmem disidentství, totalitou, ideologií, ale i krizí identity, či politickým působením “života v pravdě”. Už Jan Patočka se totiž ve své práci *Je technická civilizace úpadková a proč?* zabývá změnami ve společnosti, které odstartovala průmyslová revoluce a neustálý rozvoj techniky. To je dle Patočky jeden z největších důvodů odcizení člověka od jeho vnitřního světa a hodnot. Jak Havel, tak Patočka mluví o mravním selhání moderního člověka a o samopohybu technické civilizace. V moderním světě se k tomu pak přidává i stále silnější příklon společnosti ke konzumnímu způsobu života. V *Dopisech Olze* i v *Moci bezmocných* se potom Havel zmiňuje o tzv. *existenciální revoluci* jako o možném východisku z takového stavu společenského úpadku.

Hrozbu, kterou přináší moc, představuje často i ve své dramatické tvorbě. Především byrokratická moc má v Havlových dramatech tendenci odlidštit člověka od jeho přirozenosti, ukrást mu jeho vlastní identitu, jeho specifické charakterové znaky. Havel představuje moc jako nevyzpytatelnou věc, se kterou musí člověk zacházet opatrně, dostane-li se mu do rukou. Musí být obezřetný, aby daná moc, nepřevzala kontrolu nad ním samým. Často se totiž taková moc může tvářit jako příjemná, přívětivá, výhodná, poskytující něco víc. Nikdy to ale není zadarmo.

2 Havlovy inspirační zdroje

Havlovo myšlení bývá často vztahováno ke “standardním” filosofickým proudům, zejména k tradici fenomenologie a existencialismu. Je to zřejmé především z faktu, že Havel ve svých textech odkazuje často k Patočkovi, Heideggerovi a Lévinasovi. Ve srovnání s nimi je však Havel pouze poučeným amatérem, jenž užívá jejich pojmů a postupů ke svým etickým a politickým účelům.²³ V této kapitole se proto budeme věnovat myslitelům, na které Václav Havel navazuje a s jejichž texty a ideami pracoval a po svém naložil jak v činnosti spisovatelské, tak v politicko-veřejném vystupování.

2.1. Jan Patočka

V mnohých pracích Václava Havla vidíme návaznost na našeho nejuznávanějšího fenomenologa, Jana Patočku. Už samotné heslo o pravdě a lásce, která musí zvítězit nad lží a nenávisť, nám připomíná Patočkův třetí životní pohyb; život v pravdě. Nejenom, že ona pravda je obsažena v Havlově životním krédu, ale jakási nutnost existovat v pravdě, žít opravdový život vlastního já je často hlavním námětem Havlových her, jenž budeme později rozebírat. Patočkova filosofie ovšem neovlivnila Havla pouze jako dramatika, ale i jako politika a člověka vůbec.

Poprvé Havel četl jeho knihy v padesátých letech. Jako šestnáctiletému chlapci se mu dostala do ruky Patočkova kniha *Přirozený svět jako filosofický problém*, práce z roku 1936 navazující na myšlenky pozdního Husserla. Zde se mimo jiné Patočka zabývá právě teorií tří existencionálních pohybů lidské existence, která na Havla učinila hluboký dojem. Naživo ho Havel slyšel mluvit poprvé koncem padesátých let na jedné uzavřené přednášce o Komenském v Národním muzeu. “Byl nenápadný, noblesní a každé jeho slovo mne zasahovalo: Byla to přesně ta jiná, hlubší a pravdivější řeč, která mne tak přitahovala v těch knihách, které se nepůjčují, a kterou jsem tak málokdy zaslechl na

²³ PUTNA, Martin C. *Spiritualita Václava Havla*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009, s. 7

světě, který mne obklopoval.”²⁴ Havel jím byl už v takto mladém věku unesený; nejen jeho myšlenky, ale i sama osobnost tohoto filosofa Havla zajímaly. V roce 1960 se s ním osobně začal setkávat pravidelně, když ho Ivan Vyskočil zval do Divadla Na zábradlí. “...a on nám dlouho do noci vyprávěl o fenomenologii, existencialismu a vůbec filozofii. Poslouchat ho byla rozkoš: mluvil pomalu, někdy se i na dlouhou chvíli odmlčel, aby našel pravé slovo, ale hovořil rád, poutavě a s vnitřním zanícením, že ho s napětím poslouchali dokonce i herci. Síla jeho výkladů nebyla jen v tom, co všechno věděl a jak neúhybně dovedl pronikat pod povrch jevů a vztahů, ale v celé jeho osobnosti, skromnosti i humoru.”²⁵ Rozhovory s Patočkou se pro Havla staly cennými a přínosnými pro budoucí život. Sám říkal, že “až díky jemu jsem pochopil sám sebe a ztvrdil se ve svém vlastním postoji”. Jan Patočka zemřel 13. března 1977 po jednom z náročných výslechů StB na mozkovou mrtvici. Jeho smrt se Havla dotkla a zvláštním způsobem ho překvapila. “Vždycky mě zarážela jedna věc: že umírají i lidé, kteří celý život přemýšleli o smrti, kteří toho o ní a o jejím smyslu tolik pochopili, pro které téma bytí a nebytí bylo tématem životním.”²⁶

Prof. Dr. Jan Patočka, DrSc., dr. h. c. se narodil 1. června 1907 v Turnově a byl jedním z největších českých filosofů 20. století. Na FF UK vystudoval filosofii, filologii a romanistiku. Ve svých pracích se zabýval především fenomenologií a filosofií dějin. Zkoumal také filosofické dílo J. A. Komenského, T. G. Masaryka a Edmunda Husserla. Několika přednášek právě Edmunda Husserla, prvního velkého představitele fenomenologie, se osobně účastnil během svého pobytu v Paříži. Následně roku 1933 ve Freiburgu u něho a u Martina Heideggera studoval fenomenologii.

“Je jen přirozené, že Jan Patočka se v Husserlových očích brzy stal nejen nadaným adeptem fenomenologie, ale i vyslancem a reprezentantem Masarykova národa.”²⁷ Byl to totiž právě Masaryk, kdo do něho dle Husserlových vlastních slov jako první zasadil

²⁴ HAVEL, Václav. *O lidskou identitu: úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969-79*. 3. vyd., 1. české [vyd.]. Praha: Rozmluvy, 1990, s.152

²⁵ HAVEL, Václav. *O lidskou identitu: úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969-79*. 3. vyd., 1. české [vyd.]. Praha: Rozmluvy, 1990, s.153

²⁶ HAVEL, Václav. *O lidskou identitu: úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969-79*. 3. vyd., 1. české [vyd.]. Praha: Rozmluvy, 1990, s. 155

²⁷ BLECHA, Ivan. *Edmund Husserl a česká filosofie*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 32

filosofické semínko. A právě Patočka měl duchovní a filosofické mentory právě v těchto dvou myslitelích, jež spojovala problematika krize evropského lidství. “Co nemohl Husserl s Masarykem provést z neznalosti svých filosofických pozic, mohl provést právě Patočka jako symbolický “duchovní svorník” mezi nimi.”²⁸ Patočka poté jistou dobu pracoval v Ústavu T. G. Masaryka a ve Výzkumném ústavu pedagogickém.

Filosofické dílo Jana Patočky představuje nesmírně rozsáhlý odkaz, který lze těžko popsat několika slovy. Ivan Dubský ve své práci poukazuje na dva největší impulsy Patočkovy filosofie. První je filosofie Edmunda Husserla a jeho analýza “přirozeného světa” (nebo také Lebenswelt), neboli “světa našeho života”. Tím druhým impulsem je rozsáhlý odkaz sokratovské filosofie zprostředkovaný Platonem²⁹. Zabývá se tedy jednak fenoménem bytí člověka na světě, tak péčí o duši jakožto základu našeho vzdělání a výchovy. Kromě toho i v díle *Kacířské eseje o filosofii dějin* zkoumá právě historii lidstva z filosofického pohledu. Dílo Jana Patočky je obsáhle a myšlenkově velmi hloubavé a propracované. Z těchto důvodů zde předvedeme jenom nástin jeho nejzásadnějších principů. Jeho filosofie je mnohdy považována za pokus o překonání nedostatků Husserlovy transcendentální fenomenologie s využitím podnětů z Heideggerovy fundamentální ontologie. Patočka sám svou verzi fenomenologie nazýval “asubjektivní” a ve vztahu k filosofické tradici ji chtěl pojmout jako negativní platónismus.³⁰

V úvodu Patočkovy habilitační práce *Přirozený svět jako filosofický problém* z roku 1936 mluví o moderním člověku a dvojitým světě, ve kterém žije. Teprve devětadvacetiletý Patočka zde přemýšlí nad světem, který nám je přirozeně daný okolím, a světem, který vytváří moderní přírodověda založená na “matematické zákonitosti přírodní”. Tyto dva světy způsobují nejednotu, rozpolcenost a Patočka je vidí jako zdroj krize současné společnosti. Lidé už nemají jednotný náhled na svět a věci v něm.³¹ Mluví zde o stále silnějším požadavku jistého, přísně kontrolovatelného, objektivního a

²⁸ BLECHA, Ivan. *Edmund Husserl a česká filosofie*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 33

²⁹ DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2., opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 9

³⁰ BLECHA, Ivan. *Edmund Husserl a česká filosofie*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 79-80

³¹ DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2., opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 13

přesného poznání. Tento požadavek vnesl do společnosti už René Descartes se svým myšlením “more geometrico” a umocnila jej přírodovědná revoluce. Co nelze dokázat smysly, změřit a spočítat, tomu ve druhém světě matematických zákonitostí nelze věřit a nelze na to spoléhat. Co nespadá pod jasné a zřetelné ideje, upadá v tomto druhém světě v nemilost. Člověk se tak vlastním přičiněním dostává do situace, kdy je rozpolcen, jeho vědomí je roztrženo na to, jež se pohybuje ve světě každodenní zkušenosti a zároveň ve světě vědecké praxe. Patočka dokonce říká, že v jednom světě člověk myslí a ve druhém žije. Postupně se člověk odcizil tomu svému přirozenému světu, “odlidštil se”, “zvěcnil se”, podřídil se světu technickému a vědeckému, který mu měl zprvu pomoci technicky ovládnout přírodu a pochopit její zákonitosti, avšak ho nakonec připravil o jeho přirozený svět, tzv. svět naivní. Postupně si tyto dva světy prohodily své postavení v tom smyslu, že umělý svět matematicko-formálního modelu plný schémat a škatulek se stal tím přirozeným a samozřejmým, kde si vše můžeme ověřit, objektivně změřit, spolehnout se na to; kdežto ten původní přirozený svět a jeho náležitosti, které nezapadají do žádných schémat, světa vědeckého se stává světem odvozeným, jakýmsi pouhým zdáním. Moderní člověk dnes potřebuje o všem přesvědčovat a dožaduje se vědeckých důkazů. Díky tomu dnes nastává problém filosofie. Filosofie vidí svět tak, jak skutečně je a na půdě tohoto světa s ním nemůže vést diskuzi o světě. Filosofie neuznává žádné materialismy, pozitivismy, ekonomismy. “Filosof nemůže o své pravdě nikdy důkazem přesvědčit. Ti, kdo a priori chápou filosofa tak, že mu nemohou rozumět, mají ve filosofických argumentech jen doklady svých tezí. Důkazy jsou možny jen tam, kde se uznávají stejná principia, což je zde vyloučeno.”³²

Tuto krizi moderního světa vnímal Jan Patočka jako jeden z nejzávažnějších problémů a věnoval mu veliký prostor ve svých úvahách. Vnímal, že pozitivismus a exaktní postupy vědeckého bádání a přistupování ke všemu tímto způsobem stále nabývá na síle; avšak mu nešlo o to odmítnout moderní vědy a obnovit předvědecký přirozený svět.³³ “Jeho cílem je napomoci *sjednocení* obou světů. Nechce popřít ani jeden z nich, ale pracovat k tomu, aby se navodila jejich *jednota*. To se zdá být vůbec fundamentem

³² PATOČKA, Jan. *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách*. 1. vyd. Praha: Oikoymenth, 1996, s. 60

³³ DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2., opr. vyd. Praha: Oikoymenth, 1997, s. 16

jeho směřování, to je alfa a omega celého jeho dalšího životního snažení.”³⁴ Tohoto sjednocení lze podle Patočky dosáhnout prostřednictvím filosofie, konkrétně Husserlovy fenomenologie, která nepopírá existenci reálného světa a ani ji nevnímá jako zdání. Jejím cílem je naopak osvětlit jeho smysl. Pro fenomenologii je typická snaha jít “k věcem samým”, vrátit se k jejich podstatě, nepřisuzovat jim nic, co jim nenáleží, očistit je a nechat je vyjevit se tak, jak jsou. Právě tato “fenomenologická redukce” se stala základní metodou Husserlovy filosofie, na kterou navazuje Patočka. Jan Patočka se také zabývá jazykem, mluvením. Neměli bychom mluvit *o* věcech, ale *k* věcem. A jednotlivá slova nechat vyznít v jejich původním významu. Dialog se tak stane věčným.

Fenomenologické *epoché*, neboli zdržení se úsudku, je Husserlovská metoda. Rozpomenutí se na přirozený svět je jedním ze základních cílů fenomenologického filosofa. Jeho údělem je být stále na cestě k tomuto světu a zůstat na cestě po snaze sjednotit ty dva světy, ač se mu to nikdy nemusí podařit. Jedná se o cestu domů, kde domov nechápeme ve smyslu místa, kde se zrovna nacházíme, nejedná se o jiné místo pro každé individuum ale naopak o domov, který je společný všem, místo, kde se “odehrává zapouštění kořenů do věcí”, místo všem důvěrné a známé. Tato snaha o opětovné nalezení přirozeného světa je zároveň snahou objevit smysl věcí a smysl sebe sama. Žádá si jasnou mysl a vytrvalost. Duchovní člověk, který se vydá na cestu filosofa, musí počítat s cestou problematickou plnou překážek, je nutné však neuhýbat před nimi, nesejít z cesty a vydržet. Protože jen žít v problematičnosti je smysluplným životem. “Žít v úžasu a problematičnosti ustavičného zkoumání toho, co jest.”³⁵

Při cestě člověk vždy vychází z nějakého počátku (*arché*), který v něm je už obsažen, mohou to být principy a zásady jeho předků, nějaké zděděné archetypy. Zároveň každý směřuje i k nějakému cíli (*telos*), někdo ho má za horizontem, kam není vidět, je to cíl vyšší, má povědomí o dobru a bytí. Většina lidí ho má ale před horizontem, jejich cíl je viditelný a obsažený ve věcech, které se vyskytují na té cestě. Takový člověk spatřuje účel své cesty v konzumování těchto věcí a vede tedy konzumní

³⁴ DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka. 2.*, opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 16

³⁵ DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka. 2.*, opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 59-60

život. V průběhu životní cesty se vyskytují problémy a člověk vstupuje do nějaké starosti. Podle svého *arché* se pak rozhoduje, jak tyto situace vyřeší.

Péče o duši je podle Patočky impuls, který člověka přivede k volbě mezi dvěma světy. Na jedné straně je svět schématický, racionální, kdy žijeme veskrze jednoduchým životem, životem beze smyslu nebo smysl předstírající, svět zdání, kdy máme však pocit, že ho dobře známe, a na druhé straně máme svět odkrytý, který nabízí život v pravdě, ale zároveň život problematický. Podle Patočky je to právě duše, která dokáže vidět ten druhý přirozený svět, a jen díky duši o něj můžeme usilovat. Proto je v Patočkově filosofii kladen důraz na péči o duši, jejíž koncepci částečně převzal od Platona. Ten spatřoval základ starosti o duši v rozhovoru duše se sebou samou. Rozhovor, kdy především tázání hraje důležitou roli, je zároveň pohybem. Právě duše, která má schopnost vidět neskrytost věcí, je hnacím motorem v rozhodování pro dobro a pro pravdu. Starost o duši je potom nejvlastnějším úkolem filosofa, který věci zkoumá, nechává je zjevovat se ve svém významu. Tato “živá práce”, jak říkal Patočka, přináší nepohodlí a mnohdy nepochopení a jisté riziko, avšak je to nutnost.

Lidský život, potažmo lidskou existenci, chápe Jan Patočka jako pohyb. Stejně jako pohyb dějin je uskutečňován díky problematičnosti, i lidský život se pohybuje díky situacím a zážitkům pro člověka problematickým, krizovým. Konkrétně Patočka lidský život pojímá třemi pohyby. První pohyb pojmenovává jako zakotvení, nebo pohyb přijetí. V tomto prvním pohybu chápe Patočka domov jako referenta (něco nehybného vůči čemu se zjevuje pohyb). Díky domovu vnímáme změny a bereme ho jako zdroj životní jistoty. Druhý pohyb se nazývá práce a boj. Zde je referentem země (neboli Gája) a pohyb vnímáme díky překonávání odporu země nějakou prací. Pohyb je prací, uprostřed níž se objevuje boj. Tento boj mezi pracujícími je většinou skrytý. Třetí pohyb tzv. pravdivostní, někdy nazýván “pohyb zákopu”, představuje život v pravdě. Takový život člověk může žít jen po opravdu hlubokém otřesu celé jeho existence, kdy ztrácí víru a smysl všeho. Po takovém otřesu se dívá člověk na svět jinými očima. Referent už zde není žádný objekt, proto v tomto pohybu nenajdeme objektivizaci a musíme se neustále bytostně ptát. Právě smyslem vzdělání by mělo být dosažení tohoto třetího pohybu. Člověk by se měl v rámci starosti o duši, zbavovat přebytečné žádostivosti, aby

byla duše lehká. Měl by nechat prostor pro bytostné tázání, objevování pravdy a dobra. Tázání a dialog by se měl vztahovat pouze k dané věci a proto se i myšlení těchto lidí nazývá věcné.

2.2 Tomáš Garrigue Masaryk

Tomáš Garrigue Masaryk se narodil 7. března 1850 v Hodoníně do chudé rodiny kočího a kuchařky. Působil jako soukromý učitel dětí z bohatých rodin, aby si mohl sám financovat studium. Po maturitě ve Vídni začal tamtéž studovat Filozofickou fakultu obor filologie. Jeho nejvýznamnějším učitelem se stal Franz Brentano.³⁶ Během studia byl literárně a publicisticky činný; napsal mnoho studií a statí. Po absolutoriu se seznámil se svou budoucí ženou Charlottou Garrigue, dcerou newyorského podnikatele, která ho seznámila s americkou církví. S ní měl čtyři děti, přičemž nejznámější je nám osud a dosud nevyjasněná smrt Jana Masaryka, který po otci pokračoval v politické kariéře jako ministr zahraničí. Jistou dobu přednášel na Vídeňské univerzitě. Po rozdělení Univerzity Karlo-Ferdinandovy na českou a německou část se přestěhoval i s rodinou do Prahy. Ve sporu o pravost rukopisů Královedvorského a Zelenohorského se postavil na stranu Jana Gebauera a dalších, kteří shledali rukopisy jako falza. Zasadil se o založení druhé české univerzity na Moravě.

Stejně jako Havel, byl i Masaryk vlastenec orientovaný tzv. do světa. Odmítal primitivní slepý nacionalismus projevující se nenávisí ke všemu nečeskému. Masaryk se ztotožnil s filosofickou tradicí, kterou vytyčili už tři významní čeští myslitelé před ním; Jan Ámos Komenský, František Palacký a Karel Havlíček Borovský. "...a jejich politika - to bylo úsilí obrodit lid vzděláním a humanitou, osvobodit národ politicky i duchovně. A je příznačné, že všichni tři měli koncepci světovou."³⁷

³⁶ Franz Brentano byl významný německý filosof a psycholog, jehož myšlenky ovlivnily E.Husserla, M.Heideggera, či Maxe Schulera

³⁷ ČAPEK, Karel. *Hovory s. 7.* vyd. Praha: ČS, 1969, s. 164

Filosofie našeho prvního demokratického prezidenta je značně ovlivněna jeho sociologickou prací. Jeho filosofie se zaměřuje spíše na praktické stránky lidského života. Masarykovo myšlení se vztahuje převážně na společnost a lidské individuum, které v ní žije a v ní se i rozhoduje.³⁸ Často je také označována jako filosofie praktická. Právě v tom se Masaryk odlišuje od Edmunda Husserla, jehož filosofie se někdy zabývá problémy spíše mimo tento svět. Naopak ale sdílí s Husserlem názor, že při řešení některých filosofických problémů je možné opřít se o exaktní vědy a jejich přísných metodických postupů.³⁹ Starostlivá tolerance, mravní patos, náboženství lásky, ale i opora v matematických procedurách a vědeckost charakterizuje Masarykovu filosofii.

Masaryk byl hluboce věřící člověk. Jako katolicky vychovávané dítě si dlouho nedovedl představit, že může být i nějaká jiná víra. Postupem času díky čtení a zkušenosti mu došlo, že mezi náboženstvím a církví je rozdíl. Že každý národ jak je sám svou podstatou odlišný, tak má i poněkud odlišného Boha a jiné atributy církve.⁴⁰ Nikdy však o Bohu a teologii nepochybovat a vždy se v tomto směru považoval za optimistu. Náboženství je pro člověka životně důležité. “Pro Masaryka je náboženství vzpruhou aktivního života, žitého v pozitivním vztahu k univerzu jsoucího.”⁴¹

Nutnost víry a náboženství Masaryk vyzdvihuje v mnoha svých projevech a pracích. Z jeho sociologické práce *Sebevražda*, vyplývá, že absence náboženské víry v lidech má za následek rozšíření fenoménu sebevražd. Tento spis byl odpovědí k dětským a pozdějším zkušenostem se smrtí a otázkám, jak si někdo může vzít život. “Mně připadalo strašné a nepochopitelné, jak si někdo může vzít život. Jen si to doopravdy představte, vzít si život! To je něco tak nepřírozeného, tak zvráceného!”⁴² Masaryk nesouhlasí, aby byl člověk odpovědný pouze sám sobě. Měl by se zodpovídat i něčemu, co jej přesahuje.

³⁸ PATOČKA, Jan. *Tři studie o Masarykovi*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 6

³⁹ BLECHA, Ivan. *Edmund Husserl a česká filosofie*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 28

⁴⁰ ČAPEK, Karel. *Hovory s TGM*. 7. vyd. Praha: ČS, 1969, s.16

⁴¹ PATOČKA, Jan. *Tři studie o Masarykovi*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 12

⁴² ČAPEK, Karel. *Hovory s TGM*. 7. vyd. Praha: ČS, 1969, s. 19

Téma náboženství ho od dob dospívání velmi fascinovalo. Později se proto zabýval různými náboženskými konfesemi, vedle křesťanských i židovskými, či islámskými. Ve svém bádání došel k závěru, že nelze žádnou konfesi stavět zcela nad jinou. Prioritní pro smysluplnou existenci člověka je vůbec nějaké náboženské zakořenění a víra. I černoši v Africe mají dle jeho slov svoji víru, která je určitým způsobem utváří, a nebylo by dobré jim vnucovat náboženství křesťanské, nebo jakékoli jiné, které jim není blízké. On sám byl v dětství katolíkem, v dospělosti přešel k protestantské církvi a zároveň byl filosofem a vědcem. To se dle Masaryka nevyklučovalo, ale naopak podporovalo. Bůh je pro něho víra, přesvědčená zkušeností, srdcem cítěná a rozumem pochopená. Bez vědomí transcendentna a věčnosti by byli lidé pouze chudí a slepí přízemní vyznavači hmoty.⁴³ Podstatné je pro Masaryka náboženství lásky, které chápe jako praktický projev náboženství. Láska k bližnímu a mravní zákon lásky má být východiskem a cílem věřícího člověka bez ohledu na konfesi, avšak nejsilněji to pociťuje v náboženství Ježíše Krista. “Člověk má k člověku vrozenou lásku, sympatii, cit družnosti a lidskosti; ten cit je ospravedlněný sám v sobě, nemůže a nemusí být dokazován, nemusí být vysvětlován, prostě je. Ale může být zesilován, prohlubován, šlechtěn: náboženství, hlavně náboženství Ježíšovo, je kultura lásky.”⁴⁴ Známa a výstižná jsou Masarykova slova “Ježíš, nikoli Caesar”, která napovídají, jakým způsobem by se měl řídit i panovník, či vůdce. Nikoli cestu násilí, ale cestu lásky preferoval po vzoru Ježíše, jak Masaryk, tak i Havel.

Z náboženské víry podle Masaryka vyplývá ethos, mravnost. Zlo a špatnou morálku společnosti je zapříčiněno absencí náboženství. Mravní chování jde ruku v ruce se rozumným řízením společnosti a je jedním ze základů pro vybudování demokratického státu. “Pravá demokracie bez mravnosti voličstva a občanstva není možná.”⁴⁵ Havel sám také požadoval mravnost společnosti a kladl důraz na etické chování. Tito dva velcí státníci mají společné více, než se zdá. Oba byli a jsou vnímáni jako vážení intelektuálové, částečně filosofové. Nejen co se určitých mravních očekávání

⁴³ HAVELKA, Emanuel. *S T.G. Masarykem: rozmluvy o náboženství, filosofii a školství*. V Hodoníně: Masarykovo muzeum, 1993, s. 19

⁴⁴ ČAPEK, Karel. *Hovory s TGM*. 7. vyd. Praha: ČS, 1969, s. 212

⁴⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Dva projevy Tomáše Garrigua Masaryka ke studentstvu*. 4. vyd. Praha: Vydal tiskový odbor Ústředního svazu čs. studentstva, 1937, s. 33

a několika filosofických názorů týče, ale i několik politických kroků těchto dvou prezidentů si jsou podobné. Havel od Masaryka převzal jeho pojetí “nepolitické” politiky. Oba bychom mohli častovat zachráncem, či osvoboditelem, oba totiž bojovali za svobodu své země. T. G. Masaryk jako první demokraticky zvolený československý prezident po rozpadu Rakousko-Uherské říše, a Václav Havel jako první československý prezident po pádu komunistického režimu a rozpadu Sovětského svazu a jako první český prezident vůbec. Oba patrioti naší země, oba inklinující k zahraniční politice a “světovosti”. Oba filosofové (ač Havel se tomuto označení bránil) hájící pravdu a požadující více mravního jednání napříč celou společností. Ani jeden z nich ke svým myšlenkám nepoužíval příliš složitých slov, jejich řeč byla srozumitelná a pochopitelná.

Masaryk v *Hovorech* vysvětluje, co pro něho znamená pravda a kdo je jejím představitelem a hledačem. Sám se označuje se za vědce i filosofa a říká, že největší užitečnost a mravnost vědy pramení z toho, že jde pouze a jen za poznáním, za pravdou, která je, nebo teprve jednou bude, dobrá pro život.⁴⁶ Havel se vědě nebrání, ale z jejího pokroku má na rozdíl od Masaryka trochu strach, aby člověka nepřipravila o jeho bezprostřední činnosti, jež ho dělají člověkem. Masaryk v rozhovoru s Karlem Čapkem říká: “Na vědcích a filosofech neuctíváme jejich nadání, nýbrž to veliké usilování o pravdu - to je čin mravní.”⁴⁷ Přiznává, že se vědy a poznání někdy zneužívá, nebo se jí užívá nesprávně. Vědci by proto měli být podřízeni etice. Všichni lidé by měli stavět pravdu na první místo a hájit ji vždy a všude, protože pravda není nikdy v rozporu s mravností. Žádná lež nebo nepravda není trvale dobrá, a to ani takzvaná *fraus pia*.⁴⁸ Pěstovat vědu pro násilí a agresivní válčení Masaryk považuje za zločin a hřích a připisuje to dosud nedostatečnému poznání světa lidmi. Budou-li lidé poctivě a vytrvale stát o poznání světa a o pravdu, bude z toho pramenit i více mravního dobra. Tato Masarykova úvaha nám připomíná už myšlenku řeckého filosofa Platóna, který se domníval, že člověk, který jednou pozná dobro, už nemůže jinak, než dobro konat. Špatné, nemravní chování dle Platóna pramení pouze z nevědomosti, stejně jako u Masaryka například zneužívání vědy a techniky pro válčení pramení z nepochopení

⁴⁶ ČAPEK, Karel. *Hovory s. 7.* vyd. Praha: ČS, 1969, s. 167

⁴⁷ ČAPEK, Karel. *Hovory s. 7.* vyd. Praha: ČS, 1969, s. 167

⁴⁸ ČAPEK, Karel. *Hovory s. 7.* vyd. Praha: ČS, 1969, s. 168

všech souvislostí ve světě a z nedostatečného poznání toho světa. Stejně jako Václav Havel zůstal i Tomáš G. Masaryk v *Hovorech* optimistou a tvrdí, že pravda vítězí.

2.3. Martin Heidegger

Martin Heidegger, německý filosof a žák Edmunda Husserla, se narodil 26. září roku 1889. Stal se jedním z nejvýznamnějších představitelů fenomenologického směru a jedním z nejvlivnějších filosofů 20. století. Téměř po celý život působil ve městečku Freiburg. V jeho myšlení ho ovlivnilo studium teologie, filosofie, historie, ale i matematiky. Kromě Husserla ho pojilo přátelství také s Karlem Jaspersem, které však skončilo Heideggerovým vstupem do NSDAP roku 1933. Náborově se odchýlil i od svého učitele Edmunda Husserla. V kritických třicátých letech měl Martin Heidegger na srdci reformu německých univerzit, kterých dosáhl s pomocí nacistických aktivistů. Mimo to však zabránil pálení knih, vylepování protizidovských plakátů na Freiburgské univerzitě a jedné své studentce židovského původu pomohl emigrovat. Přesto mnohdy bývá spjat s politikou nacistických diktátorů. “Jednoduchý vztah k Heideggerovi je nám proto úplně zapovězen. Musíme si dát do souvislostí jeho filosofii a ideologii a pak je - pokud možno - co nejlépe oddělit, to znamená zhodnotit jeho filosofický přínos bez ohledu na ideologické příměsi, současně však trvat na vzájemné implikaci Heideggerovy filosofie a politiky.”⁴⁹

Ve svém díle *Bytí a čas* z roku 1927 se pokusil o koncepci tzv. fundamentální ontologie. Fundamentální protože klade základy ontologického zkoumání tím, že zkoumá existenci, díky níž o bytí víme. Studuje tedy bytí pobytu.⁵⁰ Mluví zde o individualitě člověka a o tom, že člověk je existence a že jedině on, tedy lidská bytost, může existovat, ostatní věci, či zvířata pouze jsou. Usiloval o překonání kategorizace povahy lidství, protože kategorizovat lze pouze věci, tím pádem bychom zvěčňovali člověka, degradovali ho na úroveň předmětu. Ale ani existence není člověku dána bezvůle a trvale, musíme se o ni starat a usilovat o ni. *Dasein* neboli pobyt (český

⁴⁹ EBELING, Hans. *Martin Heidegger: filosofie a ideologie*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 10

⁵⁰ PETŘÍČEK, M. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Hermann&synové, 1997. s. 76

termín zavedl Jan Patočka) Heidegger chápe jako právě ono bytí, které se stará o své vlastní bytí; člověka, kterému jde o jeho existenci. Pobyt je jsoucnou, kterému není lhostejné, jak jest. Vše, co člověk činí, činí s ohledem ke svému bytí, všechna jeho rozhodnutí souvisí s jeho bytím, které tak rozvíjí, baví ho, chrání ho, omlouvá ho; stará se o něj. A právě tato starost (Sorge) je jakási struktura pobytu na světě. Prvním momentem je “naladěnost” (Befindlichkeit), druhým je rozumění (Verstehen) a třetím pak řeč, anebo také výklad. “Naladění je *vrženost*, ukazuje tedy k tomu, co je vždy již zde, k dané situaci, v níž *již jsem*; rozumění naopak *rozvrhuje*, k něčemu míří, za něčím jde, co tu *ještě není*; výklad je výkladem a artikulací toho, u čeho jsem anebo s čím se stýkám: je to výklad toho, v čem se pohybujeme.”⁵¹ Zde pozorujeme tři různé časy, ve kterých se bytí projevuje. Časovost podstatně souvisí s bytím lidské existence.

Každá existence se tedy uskutečňuje v různých naladěních, přičemž nejradikálnější z nich, ta nejsilnější, je úzkost. V momentě úzkosti (Angst) si existence uvědomuje silněji své bytí právě v kontrastu možnosti jejího nebytí. Zobrazením její konečnosti, ohraničenosti existence pomáhá poukázat na bytí. S tím zároveň Dasein vstupuje do časovosti související se smrtelností. Bytí tu se tedy vyznačuje třemi výjimečnými spojeními: jednotou rozpoložení a rozumění, jednotou praktického a teoretického přístupu a jednotou smrtelnosti a života.⁵² Teprve poté, když přijmeme svoji konečnost, může být naše existence celá. Protože nelze zcela pochopit složitost našeho života na světě bez uvědomění si jeho konce v podobě smrti.

Bytí člověka se vyznačuje subjektivitou a individuálností oproti bytím jiných, každý člověk je na svém bytí zainteresován, tedy má zájem o své bytí a snaží se svůj život žít co nejlépe. A právě tento způsob bytí, kdy jako lidé máme zájem o naše bytí, nazývá Heidegger *existence*. Náznak existencialismu spatřujeme v Heideggerově pojetí vrženosti člověka do jeho bytí, kdy se pak rozlišují dva druhy tohoto bytí; autentické a neautentické. Autentické bytí představuje člověka, který se rozhoduje sám za sebe dle vlastních vnitřních motivací, kdežto bytí neautentické se vyznačuje tím, že za jedince rozhodují ostatní a on pak ve svém bytí funguje pouze jako loutka ovládaná

⁵¹ PETŘÍČEK, M. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Hermann & synové, 1997. s. 80

⁵² EBELING, Hans. *Martin Heidegger: filosofie a ideologie*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 15

někým jiným. V průběhu života člověk hledá pravdu, je odsouzen ke spolubytí, poznává ostatní a je spjat se svým okolím. V takovém světě se k sobě určitým způsobem vztahují, rozvrhují možnosti svého bytí. Každý si vytváří svůj vlastní rozvrh podle vlastních možností a preferencí a na základě tohoto rozvrhu poznávám svět a nějak se k němu vztahuji. Podle Heideggera tedy nemůžeme všichni uchopovat svět stejně, naše poznání se odlišuje od poznání toho druhého už jen díky rozdílnému rozvrhu našich možností.

V souvislosti s autentickým bytím, neovládaným jinými silami Václav Havel cituje v dopisech během pobytu ve vězení Heideggerova slova: “Odříkáním neztrácíme, odříkáním získáváme. Získáváme nevyčerpateľnou sílu prostoty.”⁵³ Zde tím Havel myslí život v prostotě, kdy nepodléháme pozemské slasti a žijeme pro náš vlastní opravdový život a ne pro požitky a pravdy těch druhých. Zároveň zde vidíme i souvislost s Patočkovým pojetím cesty lidské existence, kdy někteří lidé spatřují smysl a cíl této cesty v požívání a konzumaci věcí podél cesty a tedy volí neautentický způsob života, protože utopení v konzumu se nezajímají o to, zda někde za horizontem jejich zkušenosti může být něco vyššího, co by tu jejich zkušenost přesahovalo a co by se právě stalo konečným cílem jejich pouti.

V díle *O pravdě a Bytí* se Heidegger v první kapitole zmiňuje, co to vůbec pravda je. Je to čistá, skutečná radost, že to pravé je skutečné. Je to něco, co souhlasí, tj. ladící.⁵⁴ “Pravda je shoda věcí s poznáním. Pravda je shoda poznání s věcí.”⁵⁵ To zde ale Heidegger mluví o pravdě tzv. věčné. Rozlišuje ale také pravdu větnou. Ta potřebuje správnost výpovědi a soulad dané výpovědi s věcí představující její pravdivost.

Mezi filozofy, kteří se inspirovali osobitým myšlením Martina Heideggera, patří například Michel Foucault, Hans-Georg Gadamer, Emmanuel Lévinas, Jean-Paul Sartre nebo z českého prostředí Jan Patočka a další. Na mnohé z těchto jmenovaných navazuje i sám Havel. Ve svých textech Havel často neodkazuje explicitně přímo k Heideggerovi, ale ducha jeho filozofie v některých myšlenkách našeho bývalého prezidenta vnímáme.

⁵³ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 292

⁵⁴ HEIDEGGER, Martin. *O pravdě a Bytí: Vom Wesen der Wahrheit.* 1. vyd. Přeložil Jiří Němec. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 13

⁵⁵ HEIDEGGER, Martin. *O pravdě a Bytí: Vom Wesen der Wahrheit.* 1. vyd. Přeložil Jiří Němec. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 15

2.4 Emmanuel Lévinas

Emmanuel Lévinas byl významný francouzský filosof židovského původu, který se narodil 12. ledna 1906. Ve svých pracích se zabýval existencialismem, problematikou judaismu a etikou. Analyzoval fenomén tváře, odpovědnosti, trpělivosti, domova. Původem pocházel z Litvy, v mládí studoval ve Freibergu, kde se seznámil s Husserlem a Heideggerem. Později se přestěhoval do Paříže, kde již setrval.

Lévinasovo dílo lze rozdělit na období předválečné, kdy se zabýval především fenomenologií, a na období poválečné, kdy se soustředil na problematiku Židů a psal o šoa (hebrejský termín pro holocaust). Začátky jeho filosofie jsou ovlivněny myšlením Martina Heideggera, pro jehož dílo *Bytí a čas* byl Lévinas nadchnut, avšak posléze byl zklamán Heideggerovou nedokončeností tohoto problému. Lévinas se dotýkal především etických témat filosofie a narozdíl od Heideggera shledával nutnost vytvořit nejprve etický systém a teprve potom ustanovit ten ontologický, nikoli naopak. Teprve na pozadí ethosu se nám může vyjevit ontologie. Lévinasova filosofie užívá prvků židovské filosofie a hebrejského náboženství, stejně tak i fenomenologické terminologie (pracuje s pojmem intencionality a horizontu) a strukturalismu (snaží se proniknout do struktury jazyka a pochopit jej v jeho základech). Po válce se od Husserla a Heideggera obrací spíše směrem k Martinu Buberovi a jeho silného tématu vztahu Já a Ty.

Lévinas ve své filosofii kladl důraz na metafyziku. V jeho pojetí se metafyzika chápe jako touha směřující k transcendentnu; od tohoto světa poznatelného zkušeností směrem k něčemu absolutně Jinému, něčemu nepoznanému, neuchopitelnému. Jedná se o nenaplnitelnou touhu po neviditelném. Vše, co lze vidět (co lze uchopit lidským zrakem) totiž musí být obsaženo v horizontu viditelného, a principiálně to tedy nemůže být absolutně Jiné.⁵⁶ Metafyzika by se zde tedy dala charakterizovat jako bytostně určitý vztah k Jinému. Jinakost toho Jiného, ke kterému se vztahujeme, je jiná než jinakost věcí, k nimž se běžně vztahujeme ve světě, protože ty si nakonec vždy nějak osvojíme a už pro nás nejsou Jiné, ale Stejné. To, k čemu se vztahujeme zde, vyjadřuje spíše vztah potřeby, než vztah touhy. Potřeba je nedostatkem bytí, kdy ho potřebujeme “doplnit”

⁵⁶ PETŘÍČEK, M. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Hermann & synové, 1997. s. 153-154

něčím homogenním, kdežto touhu vystihuje tíhnutí, vášeň k něčemu heterogennímu.⁵⁷ Vymezením metafyzické touhy je vždy separace.

Dalším důležitým pojmem Lévinasovy filosofie je totalita. Toto téma zpracovává v díle *Totalita a nekonečno*, kde říká, že Evropa je postavena na principu totality, neboli univerzálnosti, což znamená, že člověk a celé lidské dějiny se vnímají jako celek, totalita. Jednotlivec se chápe jako pouhý nositel sil. Ideu totality spojuje Lévinas s ideou ontologie a války. Chceme-li respektovat lidskou jedinečnost, musíme totalitu nahradit rovinou nekonečnosti, kde každý nezapadne do nějaké škatulky, ale bude originálním bytím; a tak bychom ho také měli vnímat. Ono absolutně Jiné není uvnitř totality možné, Jiné musí totalitu prolamovat. A právě tohoto prolamování totality lze dosáhnout pomocí setkávání se s Jiným, s Jiným prostřednictvím tváře druhého, bližního. Naše Já je totiž dle Lévinase od přírody egoistické. Já vychází vždy ze sebe samého, všechny jinakosti, se kterými se na tomto světě setkává mění ve věci a posléze v majetek, vše si podřizuje. Jediné, co omezuje náš egoismus, jsou ti druzí. Tváře Jiného se totiž nemůžeme zmocnit, osvojit si ji, tvář nelze obsáhnout. Klíčem k tváři, která vchází do mého obydlí, je pohostinnost. Setkání s tváří Jiného umožňuje, aby Já překonalo egoismus. Pohostinnost je počátkem konkrétní mravnosti, říká Lévinas. Tvář Jiného mi nečiní žádné násilí. V díle *Totalita a nekonečno* Lévinas naopak říká, že tvář Druhého je symbolem etiky. “Toto nekonečno, silnější než vražda, se nám již vzpírá v jeho tváři a jeho tvář je původní výraz, je to první slovo: nezabiješ.”⁵⁸ Tvář volá pouze mou svobodu k zodpovědnosti. Zde ale zároveň nastává problém. Lévinas uvažuje o tom, že máme přebrat odpovědnost za druhého, ale ten druhý není náš jediný vztah. Každý jednotlivec tedy má odpovědnost zároveň za celý svět, což je dle Lévinase nezvládnutelný, avšak nutný úkol. A čím více ze sebe dáváme, tím více provinile se cítíme, že nemůžeme dát každému stejně. Dalo by se říci, že právě to hnutí, které člověku brání sedět nečinně sám doma, když venku jsou druzí ve stavu nouze, je to, co definuje lidství.⁵⁹

⁵⁷ CHALIER, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1993, s. 9

⁵⁸ KRUŽÍK, Josef a Karel NOVOTNÝ. *Emmanuel Lévinas - filosofie a výchova: ke stému výročí narození Emmanuela Lévinase*. Praha: Univerzita Karlova - Fakulta humanitních studií, c2006, s. 163

⁵⁹ CHALIER, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1993, s. 25

“Lévinasova filosofie působí jako protestní výkřik, který by se dal přeložit: Nejsi sám na světě, na světě je Druhý člověk, druzí lidé. Druhého nesmíš ani zabít, ani umlčet, ani instrumentalizovat.”⁶⁰

Během svého pobytu ve vězení se Václav Havel seznámil s některými eseji Lévinase. Především pasáže o odpovědnosti Havla nutily k hlubším zamyšlením nad jeho dosavadním chápáním člověka, odpovědnosti a vztahu k identitě. “*Odpovědnost zakládá identitu člověk však není odpovědný kvůli své identitě, ale je identický, protože je odpovědný, přičemž ve své odpovědnosti se ocitá dřív, než se pro to rozhodl, a dřív, než mohl vůbec volit. (...) V tomto smyslu tedy “odpovědnost sebe samu objevuje”.*”⁶¹ V tom vidí Lévinas i Havel princip lidskosti a jedinečnosti našeho Já. Nikdo nemůže druhého zbavit odpovědnosti, protože nám byla dána, ještě než jsme se vůbec narodili. Odpovědnost předchází našim rozhodnutím a je postupně umocňována zkušeností, kterou denně zažíváme s druhými tváří v tvář. “Jaké je mé právo na život tváří v tvář utrpení druhého?”⁶² Lévinas říká, že teprve krutost a naléhavost nějakého mého utrpení mi skutečně otevře oči pro vnímání utrpení druhého a přivede mě to k starosti o něj. Postupně získáváme odpovědnost za všechny a za všechno. Smysl lásky u Lévinase spočívá právě v té vyvolenosti, v jistotě, že člověk je povolán, aby odpovídal za druhého.⁶³ Skrze tuto odpovědnost a lásku se stává lidským, člověk vlastně své Já nalézá v lásce k druhému a to i v případě, že láska není vzájemná. V tom smyslu Lévinas říká: “Láska k bližnímu, to jsi ty sám.”⁶⁴

Kromě odpovědnosti související s láskou, spatřuje Lévinas důležitost i v pravdě, která člověku působí nesnáze podobně jako odpovědnost. Stejně tak je však nutné o pravdu dbát a pravdivé poznání rozvíjet i za cenu domnělých nepříznivých následků. “Je snadné mluvit a nic neříkat, nebo lhát, nebo si hrát. Je obtížné mluvit a říkat opravdu pravdu. Pravdivě mluvit znamená se ztrácet, ničit se.”⁶⁵ Pravda totiž dle Lévinase

⁶⁰ KRUŽÍK, Josef a Karel NOVOTNÝ. *Emmanuel Lévinas - filosofie a výchova: ke stému výročí narození Emmanuela Lévinase*. Praha: Univerzita Karlova - Fakulta humanitních studií, c2006, s. 164

⁶¹ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 301-302

⁶² CHALIER, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1993, s. 16

⁶³ CHALIER, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1993, s. 19

⁶⁴ CHALIER, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1993, s. 30

⁶⁵ CHALIER, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1993, s. 10

nevychází z člověka samého, ale nalzáme ji teprve mimo sebe, přichází k nám odjinud.
Člověk by si neměl volit apriori snazší cestu žití.

3 Havlova dramatická činnost

Divadlo tvořilo velikou část Havlova života. Ve světě je uznávaným dramaturgem a spisovatelem, málokdo však ví, že to nikdy nebylo jeho snem. Z dopisu Olze ze dne 14. listopadu 1981 se dozvídáme, že divadlo byla veliká a krásná náhoda, která se mu v životě stala. Nikdy se o divadlo příliš nezajímal, psal básně a chtěl pracovat u filmu. A tedy jeho cesta k divadlu byla plná náhod. *“Náhodou bylo i to, že jsem nedlouho předtím poznal dramatický svět Samuela Becketta, Eugena Ionesca a dalších více či méně “absurdních” dramatiků, který mne velmi vzrušoval, přitahoval a inspiroval, resp. který byl ohromně blízký mému založení i cítění a přímo mě provokoval k tomu, abych vše, co bych rád sdělil, zkusil sdělovat právě dramaticky.”*⁶⁶

3.1 Obecná charakteristika Havlových dramát

Určité prvky Havlovy tvorby jsou pro jeho dramata typické. Všechny hry jsou tzv. absurdního rázu a mnoho atributů (jednoduchost časoprostoru, plošnost postav) se shoduje s definicí absurdního dramatu. To nemá být samo o sobě nesmyslné, ale nesmyslnost, absurditu užívá jako tématu, se kterým pracuje. Havlova tvorba se ale zároveň odlišuje od těch světově známých absurdních dramát. Havel svým hrám dodává společenský rozměr, nenápadně jimi poukazuje na určité problémy ve společnosti, ve státě. Nepoukazuje pouze na absurditu a nesmyslnost života a světa, ale nenápadně rozehrává témata filosofické roviny.

Smysl své práce vidí v uvrhování diváka do jeho vlastní situace, “otevřít ho” úvahám o ní a provokuje k jejímu hlubšímu zakoušení.⁶⁷ V jednom ze svých dopisů Olze popisuje své psaní ke snaze zobrazit věci a jevy společnosti v jejich absurditě, zbavit je jejich pseudosmyslu a tím otevřít tázání po skutečném smyslu. “Absurdita jsoucna jako

⁶⁶ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 236

⁶⁷ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 163

výzva k otázce po bytí.”⁶⁸ Principy absurdního dramatu, tak jak ho lidé znají z Paříže, “adaptoval Havel na soudobé poměry v české společnosti tím, že z obecného, existencionálního podobenství učinil politickou satiru.”⁶⁹

Charakteristický je Havlův jazyk. Užívá hovorové mluvy a často až nespisovných výrazů. Jazyk vždy přesně odpovídá sociálnímu postavení dané postavy, kdy se většinou jedná o představitele středních vrstev. Zároveň pracuje s neologismy, vymýšlí slova nová označující i nové skutečnosti, často zdůrazňující nesmyslnost a nemožnost dorozumění. Atmosféra některých her potom vyznívá skoro orwellovsky; konkrétně *Vyrozumění* má s Orwellovým románem *1984* mnohé společné, přičemž nejzřetelněji zde vidíme paralelu umělého jazyka oprostěného od všech emocionalit a “nedorozumění”, který slouží nastolené moci k vymývání mozků. Havel říká, že toho se dopouštěl i komunistický režim v naší zemi. Odepřením vzdělání a přirozeného jazyka lidé méně myslí a více pracují. Nepřemýšlí o tom, co dělají, pouze mechanicky plní to, co mají, a stávají se z nich stroje. Přesně takové stroje, které si daná moc žádá.

Typické je pro Havla opakování stejných dialogů v rámci modifikovaných situací. Dějová linie Havlových dramát bývá poměrně jednoduchá, stejně jako jejich časoprostor, či psychologie postav. Běžné někdy až triviální situace mnohdy slouží ke znázornění absurdity jednání postav. Ty jsou ohrožovány systémem a moderními vymoženostmi, které přináší doba a které ho pomalu připravují o tu původní lidskou entitu. Častá témata, se kterými Havel pracuje, jsou krize jazyka a odcizení člověka díky stále silnějším tlakům byrokratické moci. Největším tématem jeho her se však stává otázka lidské identity a její krize. “*Ke krizi identity patří nerozlučně i fenomén roztržky slova a činu, související s fenoménem specializace: specialisté na mluvení o odpovědnosti nemusí být odpovědni, protože za to už placeni nejsou. Často jsem se tomu ostatně věnoval ve svých hrách: jak si snad vzpomínáš, nejsouvisejší etické proslovy v nich měli obvykle největší slaboši a darebáci.*”⁷⁰

⁶⁸ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 110

⁶⁹ PUTNA, Martin C. *Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011, s. 117

⁷⁰ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 295

Zajímavostí Havlových dramát je také jejich určitá univerzálnost, obecnost. Havel ve svých komentářích ke hrám vždy zdůrazňoval, že se nejedná o přirovnání k určité situaci v nějaké určité společnosti. Při psaní se snažil vždy vycházet z toho, co zná, ze života, který žije, z toho, co vidí, co ho trápí a co ho zajímá. Hry pak mají být obecně lidské zprávy o světě a o člověku. Jejich obsah se dá aplikovat na vícero skutečností a záležití pouze na divákově interpretaci a na jeho vnitřním rozpoložení, na základě něhož pak hru sám v sobě vstřebá. Můžeme se na Havlovy hry dívat jako na hry absurdní, politické, nebo filosofické.

3.2 Analýza her

3.2.1 Zahradní slavnost

V šedesátých letech během svého působení v Divadle Na zábradlí Havel napsal dvě významné hry, jež nám nyní pomohou nahlédnout za oponu jeho myšlenek. První byla *Zahradní slavnost* (1963) a druhá *Vyrozumění* (1965). *Zahradní slavnost* je jednou z Havlových absurdních prvotin a vůbec první drama, které se na divadelních prknech hrálo. Dlouhou dobu se vedly spory a autorovým divadelním učitelem Ivanem Vyskočilem o autorském podílu na hře.

Zahradní slavnost je komedie o čtyřech dějstvích, kde ústředním motivem je problematika identity člověka jako individua a síla byrokratické moci prostupující naskrz společností. Předmluva Josefa Dubce k *Zahradní slavnosti* hru popisuje: “Je to naše první hra, jež se otevřeně hlásí do linie absurdního divadla - a hned napoprvé postupy absurdního divadla tvůrčím způsobem obměňuje ve směru charakteristickém pro naši dramaturgii: zrealističtňuje je.”⁷¹ Za inspirační zdroj námětů těchto dvou her lze považovat, filosofické přednášky Jana Patočky, který počátkem šedesátých let

⁷¹ HAVEL, Václav. *Zahradní slavnost: [hra o čtyřech dějstvích]*. Ve Větrných mlýnech vyd 1. Brno: Větrné mlýny, 2010, s. 11

navštěvoval Divadlo Na zábradlí, ale i kafkauský existencialismus, který byl v tehdejší době oblíbeným námětem.⁷²

Ústřední postava Hugo Pludek, mladý absolvent školy, pochází ze středostavovské rodiny. V prvním dějství se divákům představuje jako podivný hráč šachů, který se stává svým vlastním soupeřem, jelikož střídavě hraje jak za bílé figurky, tak za černé. Na komické, až trapné, fráze, které rodiče bezhlavě omílají stále dokola, reaguje laxně bezduchým opakováním těchto nesmyslných slov. Právě ona nedohraná šachová partie se může stát zajímavým symbolem jisté odcizenosti člověka v tehdejší době (potažmo i v té dnešní). Za koho hrajeme; jsme černí nebo bílí? Nebo jsme vždy těmi, co v daný moment vyhrávají? Hlavní postava *Zahradní slavnosti* hraje na obou stranách hracího pole šachové partie, ale možná i té životní. Nebudeme-li mít jasno v tom, za čím si stojíme, můžeme si vytvořit nějaký postoj sami k sobě? Už v počátku prvního dějství cítíme rezervovanost hlavní postavy a jeho neztotožnění se se sebou samým.

Hugo Plodek se postupně dostává na zahradní slavnost Likvidačního úřadu, která je pořádána Zahajovačskou službou. Díky neustálému opakování oněch bezobsažných frází, modifikovaných úsloví, kterým se naučil od rodičů, frází, které do sebe vsřel posléze i od účastníků slavnosti, frází, pod kterými si nikdo nic nepředstaví, ale chápe je jako něco podstatného, stoupá na společenském žebříčku a v pomyslné kariéře, ačkoliv zaměstnán ještě vůbec není. Sled absurdních scén doprovázen komickými postavami a bezduchými, nesmyslnými frazémy podává karikaturu české společnosti šedesátých let 20. století. Hugovy rodiče jsou programově přizpůsobiví a nezávadní lidé spíše slabomyslné povahy, ovce, které se chtějí všem zavděčit, ale nic pro to nedělají, poslušně vyčkávají na vhodné příležitosti, kdy budou moci získat lepší postavení a výhody, a to pokud možno bez toho, aby pro to museli něco udělat. Podobný postoj zaujímá také Hugo. Nejvýstižněji lze charakterizovat chování postav slovy samotného Huga z konce čtvrtého dějství: *“No tak já bych řekl, že to měl nepřijmout, neodmítnout, přijmout a odmítnout zároveň a odmítnout, nepřijmout, neodmítnout a přijmout. Anebo*

⁷² PUTNA, Martin C. *Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011, s. 120

naopak.”⁷³ Alibistické dělání nicnedělání s vážnou tváří ovládne systém. Úředníci a funkcionáři z Likvidačního úřadu a ze Zahajovací služby, účastníci slavnosti, užívají ještě více bezobsažného jazyka, než Hugovi rodiče. Všichni hovoří jazykem zdegenerovaným, formálním a zcela odlidštěným, který se od nich v byrokratickém světě žádá a bez kterého by se v takovém světě neobešli. Tento způsob jazyka a mluvení člověka dokáže rychle pohltit. Hugo si jej také rychle osvojí, stoupá na pomyslném společenském žebříčku. Stává se předsedou Likvidačního úřadu, který má zlikvidovat Zahajovací službu, aby na troskách těchto dvou institucí zřídil Komisi pro zahajování a likvidování, kde by stanul v čele. V průběhu jednoho dne, kdy Hugova kariéra razantně stoupá, se zcela podřídí byrokratickému systému a ztratí zbytky sebe sama a veškeré ponětí o tom, kdo vůbec Hugo Plodek je. K sebeodcizení dochází rychle a nepozorovaně. Ve čtvrtém dějství, kdy přichází na návštěvu sám k sobě domů, se již s rodiči navzájem nepoznají.

“Pludková: ...Kdoví, Oldřichu, jestli s námi bude vůbec ještě mluvit, když má teď tak významné postavení.

Hugo: Dovede prohodit přátelské slovo s každým, i s nejprostším člověkem! Sám na to spoléhám, přišel jsem si s ním trochu pošprechtit a případně mu i v něčem píchnout. Jdu totiž vždycky rovnou za kovářem! Kafičko bude?

Pludková: Bude, bude, jen co přijde Hugo -

Hugo: On ještě není doma?

Pludek: Asi se zdržel tou likvidací -

*Hugo: Váš Hugo likviduje v době, kdy je Likvidační úřad v likvidaci?”*⁷⁴

Havel zde ukazuje, jak snadno a rychle lze člověka dehumanizovat. Jazyk a odcizení jsou v *Zahradní slavnosti* ústředními problémy, na které chce upozornit. Hra se hemží prázdnými slovy, prázdnými slogany a frázemi. Jazyk představuje nástroj k dosažení lepšího postavení. Osvojíme-li si takovýto způsob vyjadřování, zajistí nám to společenskou prestiž, avšak nás to připraví o nás samotné. Nemůžeme hrát na obou

⁷³ HAVEL, Václav. *Zahradní slavnost: [hra o čtyřech dějstvích]*. Ve Větrných mlýnech vyd 1. Brno: Větrné mlýny, 2010, s. 71

⁷⁴ HAVEL, Václav. *Zahradní slavnost: [hra o čtyřech dějstvích]*. Ve Větrných mlýnech vyd 1. Brno: Větrné mlýny, 2010, s. 69

stranách pole, protože na jedné z nich vždy zákonitě prohrajeme. V tomto případě Hugo prohrál vlastní identitu.

Vnímáme zde jistou podobnost Heideggerova pojetí neautentického bytí s anonymní existencí Huga, který nežije zcela svůj život a je hnán jakousi silou po neviditelné struktuře systému až na vrchol, kde se jeho nepatrná autenticita ztrácí docela. Ač se může zdát, že díky svým moudrým rozhodnutím Hugo udělal lukrativní kariéru, není tomu tak. Nerozhodoval se totiž sám za sebe, rozhodoval za něho systém a nepřírozená řeč, kterou vstřebal ze společnosti, kde byl tento nicneříkající jazyk uměle vytvořen.

Jazyk plný prázdných slov se v Havlových dramatech stává zbraní pro lidskost, která se ztrácí ve zjednodušených a dehumanizujících schématech. Tyto struktury se však mnohdy tváří jako pomocná ruka, která člověku nalajnuje život a provede ho jím bez větších životních strastí. Jazyk už neslouží k dorozumívání mezi lidmi, ale naopak se stává příčinou nedorozumění. Už se pomocí řeči nemůžeme naladit na intenci toho druhého a nemůžeme ho chápat. Nemůžeme chápat ani sami sebe.

Jistá odlidštěnost postav je u Havla častá. Postavy záměrně nebývají psychologicky propracovány, čtenář (potažmo divák) nemůže předvídat její reakce a vývoj v průběhu dějství. Díky tomu zde nedochází k sebeprojekci, jakémusi ztělesnění s postavou. Bez vykreslení jejich charakteru zde nemůžeme najít ani kladných, ani záporných hrdinů.

3.2.2 Vyrozumění

Vyrozumění, absurdní drama o dvanácti aktech, je druhou Havlovou hrou. Odehrává se na blíže nespecifikovaném úřadě a skrytě reaguje na soudobý stav ve společnosti. Zrůdná strukturovanost tohoto úřadu zachycuje mechanismy minulého režimu. Pozorujeme to na chování postav od mateřsky soudružské úřednice Helči, přes nemluvného a tajemného Kubše, až k pozorovateli-fízlovi Jirkovi.⁷⁵

⁷⁵ KERBR, Jan. Jak se vyrovnat s ptydepe. *Divadelní noviny*. 20041228, roč. 13, č. 22, s. 4

Krise lidské identity se problematizuje i v této hře, avšak ještě více než v *Zahradní slavnosti* se zde dostává do popředí absurdita jazyka úředního dorozumívání. Ředitel blíže neurčeného úřadu Gross dostává obálku s důležitým vyrozuměním, avšak jej není schopen přečíst, jelikož text je napsán zvláštním, podivným jazykem. Od svého náměstka Baláše se dozvídá o zavedení ptydepe jako nového úředního jazyka, který má usnadnit byrokratické dorozumívání. Zjišťuje také, že se na úřadu zřídilo i speciální překladatelské oddělení a vyučovací místnost, kde se všichni úředníci úřadu povinně školí v tomto novém jazyce. A to vše bez jakéhokoli povolení ředitele. Ředitel se domáhá překladu obdrženého vyrozumění, avšak nikdo není schopen mu jej přeložit díky nesmyslným pravidlům, vyhláškám a nařízením. Ředitel se dostává do začarovaného kruhu, jelikož zaměstnanci úřadu všechny tyto vyhlášky striktně a bezmyšlenkovitě dodržují.

Ptydepe je uměle vytvořený jazyk očištěný od jakýchkoli náznaků emocionality, od nepřesností a mnohoznačností. Původně měl tento jazyk sloužit pouze k formulaci jistých závažnějších úředních vyrozumění. Postupně sílí tendence nahradit běžný jazyk ptydepe zcela, jelikož díky množství synonym a homonym je přirozený jazyk zdrojem mnoha nedorozumění a působí neuspořádaně až chaoticky. *“Ptydepe, jak víte, je jazykem syntetickým, budovaným na přísně vědeckém základě, s maximálně racionální gramatikou a neobyčejně rozsáhlou slovní zásobou. Je to jazyk naprosto exaktní, schopný daleko přesněji, než kterýkoli přirozený jazyk, vyjádřit všechny jemné formulační finesy závažných úředních textů.”*⁷⁶ Aby se předešlo případnému nedorozumění (jak k tomu dochází právě u jazyka přirozeného), musí mít každá entita své jedinečné označení, nic nebude dvojznačné a každé slovo se od těch ostatních musí lišit minimálně o 60%. Délka jednotlivých slov je vybírána podle frekvence jeho užití v mluvě, přičemž nejdelší slovo, označení rorýše říčního, sestává z 319 písmen.

Po mnohých peripetiích ředitele a nesmyslných situacích, kdy je sesazen, potom degradován na náměstka a následně opět uveden do funkce ředitele, vyplývá na povrch, že jen málokdo, kromě překladatelů a učitele ptydepe, tento umělý jazyk ovládá na takové úrovni, aby byl vůbec schopen nějaký dopis přeložit. Gross i náměstek, později

⁷⁶ HAVEL, Václav. *Vyrozumění: hra o dvanácti obrazech*. Praha: Dilia, 1965, s. 18

ředitel, Baláš se dozvědí, co stálo v jejich vyrozuměních a ptydepe propadá v nemilost. Všichni žádají vysvětlení, kdo za tím nápadem vůbec stál, kdo je za to odpovědný, a volají po spravedlnosti. Gross s Balášem zbaběle obviní Kubše, který “rafinovaně zahalen do roušky nenápadnosti a tichého pobočnictví nutil všechny dělat něco, co nechtěli”. Jako zásadní zde působí jeho zvolání při odchodu z úřadu: “*At’ zhynou umělé jazyky! At’ žije přirozená lidská řeč! At’ žije člověk!*”⁷⁷ Tento výrok působí v kontextu celé hry a všech jejích dialogů jako z jiného světa. Jakoby Havel sám od psacího stolu zvolal tato slova pobouřená umělým, odlidštěným jazykem jeho postav. Jakýsi zoufalý výkřik do tmy, který má člověka probudit, otevřít mu oči, aby viděl, že ptydepe představuje pouze zhoubu jeho lidskosti.

Ptydepe tedy zaniká, “viníci” jsou potrestáni a na úřadě se pokračuje ve vydávání absurdních vyhlášek nerušeně dál. Jedenáctý obraz se odehrává v bývalém ptydepovém učilišti, kde se nyní přichází s návrhem na vytvoření nového jazyka, chorukoru. Tento nový jazyk se má stát protikladem ptydepe, avšak ve výsledku pro čtenáře, diváka působí stejně nesmyslně jako jazyk předchozí.

“Perina: ... Pondělí se v chorukoru řekne ilopagar, úterý ilopager, středa ilopagur, čtvrtek ilopagir, pátek ilopageur, sobota ilopagoor. Jak myslíte, že se řekne neděle? No? (Hlásí se jediný Kalous) Tak Kalous!

Kalous: (Vstane) Ilopagor. (Usedne)

*Perina: Správně, Kalous! Máte jedničku! Že to je velmi lehké?”*⁷⁸

Nahrazení ptydepe chorukorem působí jako přechod z bláta do louže, přičemž suchá cesta se nabízí k dispozici všude kolem. Tímto manévrem Havel pravděpodobně poukazoval na mnohé počínání vlády šedesátých let, kdy se pouze na oko a pro utišení nespokojených hlasů měnily zákony a vyhlášky. Nač vymýšlet umělý jazyk, když je patrné, že se nikdy neosvědčí tak, jako jazyk přirozený. Havel upozorňuje na nepoučitelnost lidí a jejich ideovou přizpůsobivost. Snaha si život ulehčovat se totiž vždy mívá účinkem.

⁷⁷ HAVEL, Václav. *Vyrozumění: hra o dvanácti obrazech*. Praha: Dilia, 1965, s. 85

⁷⁸ HAVEL, Václav. *Vyrozumění: hra o dvanácti obrazech*. Praha: Dilia, 1965, s. 89

Krise identity související s dobou, ve které žijeme, se nám odhaluje v závěru hry během Grossova projevu k Marii. *“...naše doba šílí. Jen uvaž: létáme na Měsíc, ale přitom je pro nás stále těžší doletět ke svému vlastnímu já, ovládáme rozpad atomového jádra, ale rozpadu své osobnosti zabránit neumíme, budujeme skvělé komunikace kontinenty a přitom je pro nás stále větším problémem vybudovat komunikaci člověka s člověkem!”*⁷⁹ Gross si uvědomuje vzdalování se člověka člověku, ale i tu stále se zvětšující propast mezi já a Já. Cítí v sobě silný rozpor, váhá, k čemu se přiklonit. Soucítí s Marií a stále v něm přetrvává humanistický princip. Občas se v něm vzedme touha bojovat proti mechanismům úřadu a lhostejnosti kolegů, avšak do popředí jeho osobnosti se dere stále více slabošství a rezignace před bojem o lepší svět. Podřizuje se systému, který zde nějakým způsobem funguje a jednotlivec do toho nemá co zasahovat.

*“Ani nevíš, jak strašně rád bych pro tebe udělal to, oč mě žádáš! Tím víc mě ovšem děsí, že fakticky pro tebe nemohu udělat takřka nic, protože jsem vlastně totálně odcizen sám sobě: touha ti pomoci se totiž ve mně osudově střetává s odpovědností, kterou na mě - chtějícího zde zachránit poslední úlomky lidství - uvaluje nebezpečí, hrozící našemu úřadu permanentně ze strany Baláše a jeho lidí, odpovědností, která je pro mě natolik závazná, že nemohu absolutně riskovat ztrátu pozice, o níž je opřena, jakýmkoliv otevřeným konfliktem s Balášem a jeho lidmi!”*⁸⁰ Alibismus se stává tváří nové společnosti a zabíjí v ní lidskost. Poslední slova ředitele k Marii bychom mohli chápat jako životní krédo v takové situaci. Rada, jak se s takovým světem vypořádat. *“Hlavně teď nesmíš ztratit naději, úsměv, lásku k životu a víru v lidi. Rozum do hrsti a hlavu vzhůru! Vím, že je to absurdní, drahá Marie, ale musím teď na oběd. Nazdar!”*⁸¹

Havlovo ptydepe má přesah i do současné mluvené praxe a užívá se ho například v souvislosti přirovnání k absurditě, či hlouposti. Více než dnes se však tohoto termínu užívalo především v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století jako “terminus technicus” pro nesmyslné úřednicko-odbornické bláboly.⁸²

⁷⁹ HAVEL, Václav. *Vyrozumění: hra o dvanácti obrazech*. Praha: Dilia, 1965, s. 92

⁸⁰ HAVEL, Václav. *Vyrozumění: hra o dvanácti obrazech*. Praha: Dilia, 1965, s. 93

⁸¹ HAVEL, Václav. *Vyrozumění: hra o dvanácti obrazech*. Praha: Dilia, 1965, s. 93

⁸² KERBR, Jan. *Jak se vyrovnat s ptydepe*. Divadelní noviny. 20041228, roč. 13, č. 22, s. 4

V této hře se mísí tradice fenomenologického myšlení, s nímž se Havel seznámil díky přednáškám Jana Patočky právě v době začátku šedesátých let. Vše, co by dle fenomenologie mělo na světě a mezi lidmi fungovat, v této hře nefunguje. Jazyk a řeč, který má zjevovat pravdu a který má pomoci přiblížit se druhým a rozumět jim, se zde zabíjí a místo něho se vytváří něco absolutně umělého, nepřirozeného a člověku vzdáleného, co nikdy pravdu nalézt nemůže. V této hře jsou postavy egoistické, alibistické, zbabělé, které se stejně jako v předchozí hře podřizují systému, i kterém toho však příliš nevědí.

3.2.3 Largo desolato

S motivem ztráty identity pracuje Havel i ve hře *Largo desolato*, kterou napsal roku 1984, avšak poprvé byla uvedena na jeviště roku 1990. Tato hra o sedmi obrazech působí až prorockým dojmem, silně vychází z autorových zkušeností a zároveň jistým způsobem nevědomky předjímá budoucí chápání osobnosti Václava Havla v dějinách nejen českou veřejností, potažmo světovou, ale i jím samotným. Postava disidenta dr. Kopřivy nám připomíná našeho slavného českého disidenta a pozdějšího prezidenta, Havla. On sám poznamenává, že tuto hru napsal jako jakousi prázdnou nádobu, do které může každý nalít vlastní obsah a dát tomu pokaždé poněkud jiný smysl a význam podle jeho zkušenosti a aktuálního rozpoložení. “Cokoli by divákovi usnadnilo doufat, že se ho hra netýká, šlo by přímo proti jejímu smyslu.”⁸³ A proto je dle Havla třeba vyvarovat se všech konkretizujících odkazů a nevnucovat ostatním vlastní výklad hry. Nejlépe dokázal své dílo charakterizovat sám autor v poznámkách ke hře: “Hra je jakási hudební úvaha o tíži lidského bytí; o těžkosti zápasu člověka o svou identitu s neosobní mocí, která mu ji chce vzít; o podivném rozporu mezi skutečnými možnostmi člověka a rolí, kterou mu jeho prostředí, osud i jeho vlastní práce přisoudily; o tom, jak snadno lze teoreticky vědět jak žít, ale jak těžké je opravdu tak žít; o věčném hoři z rozumu, o

⁸³ HAVEL, Václav. *Largo desolato; Pokoušení; Asanace*. Brno: Artforum, 1990, s. 98

tragické nemožnosti, aby si porozuměli i lidé, kteří to navzájem myslí se sebou dobře, o lidské samotě, strachu i zbabělosti.”⁸⁴

Obecně se dá říci, že společnost je rozdělena na dva tábory, na ty, jež Kopřivu považují za hrdinu, a spíše než jako člověka ho berou jako zdroj pravd a idejí, a ty druhé, kteří ho zase podezírají ze zrady a považují za zbabělce. Kopřiva ačkoli je vzdělaný člověk, doktor filosofie, nechá se pomocí frází a nátlaku svých přátel vlákat do role hrdiny. *“Pro moc lidí jste opora i naděje... Hlavně nesmíte couvnout - věříme vám a potřebujeme vás - takového, jaký jste. Kdo jiný by měl dát věci zase do pohybu, než vy. Potřebujeme vás. Respekt, který jste si vydobyl, vás zavazuje. Jsme s vámi, buďte s námi.”* Díky slabým nervům a častým depresím sám pomalu neví, co si o sobě myslet, chvíli se považuje za hrdinu, potom za zrádce. Jeho osobnost se rozdvojí. Až nakonec svoji identitu dobrovolně ztrácí; podepíše, že on není on, zavrhne své jméno a vybere si “nějaké hezčí”.

Leopold, doktor filosofie, je příznivec filosofického směru fenomenologie a ve svých replikách často zmiňuje různá filosofická témata. *“Fenomenologie mne naučila trvalé péči o to, abych svými tvrzeními nepřekračoval rámeček vykazatelné zkušenosti. Raději vyjádřím méně, než cítím, než bych riskoval manifestací něčeho, co necítím.”* Do hlavní postavy se promítá také Havlova osobní filosofie. *“Láska je vlastně bytostnou dimenzí bytí - živoucím zdrojem jeho plnosti a smyslu -”* Postava Kopřivy ve hře explicitně odkazuje na fenomenologickou tradici, kterou ctí. Dalo by se polemizovat, zda se už během psaní do této postavy sám autor nevědomky trochu nestylizoval. Pravdou ale je, že takovou autoprojekci vždy odmítal.

V posledních letech lze podobnou paralelu vnímat ve společnosti s chápáním Václava Havla a jeho osud tak nalít do pomyslné nádoby *Largo desolato*. Mnozí ho považují za hrdinu, který tuto zemi zachránil od totality a je představitelem těch nejvyšších mravních hodnot, avšak se ve společnosti ozývají i hlasy kritické, až nesnášenlivé, jež Havla viní jak za současnou politicko-hospodářskou situaci, tak i za mravní úpadek společnosti po roce 1989. Tato kritická opozice tvrdí, že se nenechala

⁸⁴ HAVEL, Václav. *Largo desolato; Pokoušení; Asanace*. Brno: Artforum, 1990, s. 97-98

zmást a ovlivnit médii a nevidí Havla pouze v tom nejlepším světle, jak na sebe díval on sám, ale bez cenzury uvádí, že místo statečnosti ho v životě vedly často sobecké osobní zájmy.⁸⁵ Je tedy otázkou, jaký charakter mělo hrdinství u Václava Havla. Každý ohledně toho zastává přirozeně jiný názor. Možná sám Havel se tohoto schizmatu obával. *“Vzniká otázka, jestli prostě nebudeš tu roli už jen tak mechanicky a navenek hrát jen proto, abys tím sám sebe utvrzoval o tom, že jsi stále tím, komu ta role kdysi právem patřila. Jde prostě o to, aby mezi tebou a tvou společenskou rolí nevznikla propast a tvá role se z autentického otisku tvé osobnosti neproměnila v pouhou berličku, kterou se podpíráš.”*⁸⁶ Neměli bychom se bez rozmyslu stylizovat do rolí, které nám někdo přisuzuje, či snad které jsme kdysi skutečně zastávali. Lidé musí být tím, čím doopravdy jsou, nikoli tím, čím nás chtějí mít druzí, ať už jsou to naši nejbližší a myslí to s námi dobře. Havel zde klade důraz na autenticitu člověka, na jeho individualitu, na jedinečnou esenci lidského bytí uvnitř každého z nás, která nesmí být zaměněna za něco uměle vytvořeného, předem připraveného, nebo naopak něco už dávno ztraceného. Jedině autentické bytí, je bytí v pravdě. Zde se nám tedy znovu objevuje vliv Jana Patočky a jeho třetího životního pohybu a zároveň Martin Heideggera a jeho autentického bytí.

⁸⁵ BAUER, Jan. *Václav Havel: necenzurovaný životopis*. Praha: Cesty, 2002,

⁸⁶ HAVEL, Václav. *Largo desolato; Pokoušení; Asanace*. Brno: Artforum, 1990, s. 27

4 Dopisy Olze

V následující kapitole se budeme zabývat filosofií v Havlových dopisech z vězení, které zasílal své ženě Olze. Ne vždy byla slova v nich obsažená věnována pouze jí. Jedná se o dopisy z období mezi červnem roku 1979 až září 1982. Větší pozornost budeme věnovat dopisům pozdějším, kdy už se Havel zabývá hlubokými úvahami nad filosofickými texty, které se mu kdy dostaly do rukou, nebo které si v budoucnu plánuje přečíst, úvahami o životě, pravdě, smyslu bytí a o lidské identitě.

Zprvu se korespondence týká především Havlovy aktuální situace ve vězení, přemítá v nich o každodenních věcech tamějšího pobytu a o povaze vězeňské atmosféry, jak působí na jedince v ní, ale také v dopisech pozdravuje své přátele, vyřizuje jim vzkazy a prosí Olgu o odpovědi a případné balíčky. Často Olze radí, co má doma dělat, jak vést domácnost, doporučuje jí knihy. Později se charakter dopisů proměňuje, stávají se z nich spíše filosofické eseje, ve kterých přemýšlí o lidské existenci, o politice, kultuře a společnosti, tedy se zabývá spíše vysokými tématy. Určitým zdrojem těchto úvah mu jsou nejen vzpomínky na přednášky a rozhovory s Janem Patočkou, ale i různá díla jiných filosofů. Například esej Emmanuela Lévinase mu přepíše do dopisu jeho bratr Ivan. Tato esej se pak po jistou dobu velmi odráží v Havlově filosofování. Obdobně se tomu má vždy i s jinými texty. Myšlenky, které se mu líbí, se kterými souhlasí a nějakým způsobem se ho dotkly, absorbuje do svého přirozeného zázemí, nějak vstřebává, vlastními slovy přetvoří a dále s nimi pracuje. Čtení filosofických textů a tázání se po hodnotách, po životě a smrti je Havlovou potřebnou nutností ke zdravému přežití, a to nejen ve vězení. Většinu času ve výkonu trestu v Heřmanovicích a posléze v Plzni-Borech trávil psaním a čtením nejrůznějších knih. Filosofie pro něho byla bytostně důležitá, právě ve vězení se mu stala, kromě myšlenky na Olgu, největší oporou. Zvláštní význam pro něho mělo právě i psaní dopisů. Díky nim si zpřítomňoval domov, svou ženu, své blízké a vlastně celý svůj svět, psaní pro něho představovalo intelektuální seberealizaci a skoro až biologickou potřebu, a zároveň si při psaní urovnával veškeré své myšlenky a poznatky. Jediné, co mu tuto činnost ztěžovalo, bylo pochopitelně

vězeňské prostředí a tamější pravidla. Vždy byl vystaven obavám z případné neautenticity způsobené vězeňskou cenzurou.⁸⁷

Počátek proměny v námětech korespondence vnímáme zhruba od dopisu č. 37 (červen 1980), kde se zamýšlí nad rozpadem času, rozpadem lidské identity a rozpadem samotného bytí. Především se ale ptá po roli odpovědnosti. O tomto problému přemítal dlouhou dobu, až z toho vznikla menší esej o metafyzických kořenech lidské odpovědnosti, která však neprošla cenzurou. Odpovědnost by měla být základem rodiny, shrnuje Havel.⁸⁸ V centru jeho úvah o lidských věcech často zůstává problém lidské identity, který velmi úzce souvisí s odpovědností člověka a jemuž jsme se věnovali již u dramát. Sám říká, že všechny jeho hry jsou vlastně jen různé variace na tohle téma jako na téma rozpadu jednoty člověka se sebou samým a ztráty všeho, co dává lidské existenci smysluplný řád, kontinuitu a jedinečný obrys.⁸⁹ Právě odpovědnost Havel považuje za pevný bod, ze kterého může vzejít identita, odpovědnost je osou lidské identity, jeho základním stavebním kamenem. *“Tajemství člověka je tajemství jeho odpovědnosti.”*⁹⁰

A co to vlastně lidská odpovědnost je? A k čemu se vztahuje? Dle Havla chápou dnešní moderní lidé, kteří nevěří v Boha, odpovědnost jako vztah člověka k druhým lidem, ke společnosti. Někdo chápe odpovědnost jako vztah sebe sama k vlastnímu svědomí jakožto součásti biologické výbavy lidského druhu. Tyto způsoby a projevy odpovědnosti však Havel neshledává jako úplné zodpovězení otázky po zodpovědnosti. Tu pravou úplnou odpovědnost spatřuje ve vztahu našeho relativního, pomíjivého a konečného Já k něčemu ne-relativnímu, ne-konečnému, k nějaké totalitě bytí, k nějaké poslední instanci, která je nad vším námi poznatelným. Člověk za sebe musí ručit, vymezit sebe proti univerzu a postavit se na vlastní nohy. *“Řekl bych, že odpovědnost za sebe sama je nůž, kterým vyřezáváme svůj neopakovatelný obrys v panoramatu bytí; je to pero, jímž vpisujeme do historie bytí onen příběh nového stvoření, kterým lidská*

⁸⁷ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 91-92

⁸⁸ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 82

⁸⁹ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 134

⁹⁰ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 134

existence vždy znovu je (a kterým je ostatně tím zřetelněji, čím hlouběji a strukturovaněji je sama sebou a sama ze sebe - jako za takovou, jakou je - ručí).⁹¹

Když se ptá po smyslu života, po smyslu a charakteru světa, ve kterém každodenně žijeme, a když se ptá i po smyslu vlastního osudu, dochází k závěru, že nikdy nebude moci najít odpověď ve věcech okolo sebe, ve věcech vnějškových, které jsou podřízeny něčemu vyššímu. Odpověď na smysl svého pobytu ve vězení nalézá sám v sobě, ve své víře a naději. Avšak smysl svého bytí zkoumá i ve vztahu k druhým. *“Skutečnost, že poslední a rozhodující odpověď mohu najít jen sám v sobě, neznamená přirozeně, že bych se nezajímal o to, co si o tom myslí “vnější svět”, nebo že by mě tento vnější svět nezajímal. V něm přece žiju, on mi mé možnosti vytváří, z jeho materie se strukturují mé životní alternativy a jediné skrze něj se vztahuji i k tomu “vyššímu” horizontu.”⁹²*

Kromě fenomenologického směru Havel inklinoval i v něčem obdobném směru existencialismu. Sám v dopise č. 52 říká: *“Existencialismus, a tudíž i fenomenologie patřily k tomu, co mě od útlého mládí nejvíc z filozofické literatury dráždilo a přitahovalo.”* Na podzim 1980 si podruhé přečetl *Cizince* od Alberta Camuse a vnitřně se s dílem identifikoval. Zároveň ho tato knížka znovu navrátila k uvažování o odpovědnosti. *“Cizinec není člověk bez odpovědnosti, je to pouze člověk, který se odmítá přizpůsobit konvenčnímu řádu, tj. konvenční struktuře povinností, a přijímá striktně jen ty povinnosti, které jsou autentickým výrazem jeho vlastní odpovědnosti. Není popraven za to, co udělal, ale za to, že se odmítl přizpůsobit.”⁹³*

Nejednou si klade také otázku po tom, co je to vlastně domov. Obdobně po vzoru Jana Patočky, který analyzuje fenomén domova, tento pojem Havel uchopuje jako určitý konkrétní horizont, k němuž se člověk vztahuje. Konkrétní profil tohoto horizontu se proměňuje, mění se okolnosti, mění se prostředí a lidé, avšak horizont domova jako takového zůstává stejný, jako něco absolutního.⁹⁴ Ve vězení je však Havlovi toto zázemí skryto, byl vytržen ze svého domova, ačkoliv Patočka by mohl namítnout, že domov si

⁹¹ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 136

⁹² HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 90

⁹³ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 107-108

⁹⁴ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 110

lze nosit sebou v srdci, Havel se za mřížemi cítil být domovu až příliš vzdálen a právě díky dopisům a zprávám z venku se snažil “vztahovat” se k domovu. Zároveň zde konstruuje jakousi paralelu mezi pseudodomovem, který si vytváří ve vězení pro zachování vlastní zdravé identity, a pravým domovem za mřížemi, pomyslně za horizontem. Do prostředí vězení byl vržen, a aby zůstal sám sebou, začal se tam zabydlovat, přijímat ho, avšak zdi tohoto “domova” zakrývají věci důležitější, bytostně důležitější pro člověka, jeho vlastní domov, který ač není vidět, stejně tvoří existenciální horizont jeho života. Ten nejvyšší a zároveň tajemný a nejabstraktnější horizont člověka, který vymezuje celý jeho život, spatřuje Havel v Bohu. Tedy většina lidí má tento horizont v Bohu, někdo v obecnější rovině, nějaké nespecifikované víře. *“Nechybí mi jen domov se všemi lidmi a hodnotami, které ho tvoří - to je jen součást jakési ztráty širší a komplexnější: vždyť náš “existenciální domov” je v určitém smyslu “jen” konkrétní výsledek naší volby - tady ale nechybí jen tento výsledek, ale vůbec sama možnost volit.”*⁹⁵ Zde spatřujeme i lehkou polemiku s dalším Havlovým oblíbeným spisovatelem filosofem, Jeanem Paulem Sartrem, který vidí člověka jako tvora odsouzeného k neustálé volbě. V prostředí totality však Havlovi právě tato možnost volby bytostně schází.

V souvislosti s tím, že doma Olga i bratr Ivan díky častým hovorům o Havlovi stále cítili jeho přítomnost, zamýšlel se Havel také nad existencí člověka v prostoru a čase. Člověka vidí jako jediného tvora, který je schopen si ve vlastní mysli zpřítomnit nějaké bytí, či jsoucno. Nejen ve vzpomínkách si druhého člověka zpřítomňujeme, ale zároveň ho *“zakoušíme a prožíváme jako integrální součást vlastní přítomnosti a budoucnosti a svých vlastních možností; “víme ho” a tušíme ho, ale hlavně se k němu vždy znovu nějak vztahujeme”*.⁹⁶ Stejně jako to chápe fenomenologická tradice, vidí i Havel, že druhého si můžeme zpřítomnit díky lásce, kdy se jeden do druhého “projektoval”, stal se jeho součástí. Když jeden druhému ve vztahu dává, snadno se v něm pak může sám najít a jeho přítomnost si nosit v sobě. Lidská existence přesahuje nejen fyzickou jsoucnost, jakousi tělesnou schránku, svého nositele, ale zároveň přesahuje i fyzickou zkušenost a jsoucnost zakoušení druhými. Vše se odehrává v jakési

⁹⁵ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 120

⁹⁶ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 128

“paměti bytí”. Havel, ač se považoval víceméně za racionálního člověka, věřil v nesmrtelnost duše. Právě duše přesahující tělesné jsoucno člověka je něčím věčným, něčím, co se už se nemůže odestát.

*“Čím víc tady uvažuji o tom, co je v životě nejdůležitější, tím víc se přikláním k názoru, že nejdůležitější ze všeho je, aby člověk neztratil naději a víru v život. Kdo tohle ztratí, je sám ztracen, i kdyby ho potkalo neví jaké štěstí, kdo to neztratí; nemůže naopak nikdy dopadnout špatně. Neznamená to ovšem zakrývat si oči před hrůzami světa - ba právě naopak: skutečně jasně může všechny hrůzy světa vidět jen ten, kdo neztratil víru a naději.”*⁹⁷ Zde tedy na příkladu jasně vidíme, že víra hraje v Havlově životním smýšlení důležitou, nepostradatelnou roli (blíže viz kapitola *Víra*).

Snad každý, minimálně snad každý filosof, se zamýšlel nad smyslem života. Touto hluboce metafyzickou otázkou po smyslu života se Havel nejednou zabývá jak v *Dopisech*, tak v jiných esejích. Často má problém toto téma pevně uchopit. To, co Havel chápe jako smysl života, nemá povahu nějaké věci, či informace, kterou lze jednoduše předávat druhým, není to nic objektivně poznatelného a pojmově uchopitelného. Smysl života má charakter spíše nějakého apelu, či výzvy; je to něco dějícího se, něco živoucího, co nás strhává či oslovuje, zavazuje nebo dráždí; něco, co může od základu změnit náš život.⁹⁸ Je důležité žít s touto otázkou po smyslu a trvale na ni nějak odpovídat, tedy být s tím smyslem trvale v kontaktu, přestože jej nikdy zcela neprohlédneme. *“Člověk se v tom podobá trochu slepci, dotýkajícímu se milované ženy, kterou nikdy nespatril a nikdy nespatri.”*⁹⁹ Smysl života tedy Havel chápe jako cosi, co trvale hledáme a zoufale postrádáme. Člověk totiž nemůže být zároveň nositelem tajemství a zároveň tím, kdo tajemství zná. A proto po vzoru Patočky klade i Havel důraz na tázání. Bytostné tázání jakožto nejen tázání po smyslu života se může stát smysluplným naplněním naší existence. Přestože se neustále brodíme cestou pomíjivosti a toužíme po něčem trvalém, po nějaké jistotě, nesmíme na tuto svou cestu rezignovat, musíme mít pocit, že “to všechno k něčemu je”, že to někam směřuje.¹⁰⁰ Nikdy se sice

⁹⁷ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 130-131

⁹⁸ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 214

⁹⁹ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 214

¹⁰⁰ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982. 2.*, opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 219

nedozvíme, kam tato cesta přesně směřuje (Patočkův odkaz na život jakožto cesta, jejíž smysl někdo spatřuje až za horizontem a tedy neví, co ho na cestě čeká), ale budeme-li věřit, že tento svět a bytí má nějaký řád, který má smysl, dojdeme i my jakéhosi osmyslnění a zhodnocení našeho úsilí. Předpoklad absolutního horizontu je zdrojem naší naděje a víry. A to člověku dává odvalu žít a pomáhá mu čelit pocitu marnosti, zbytečnosti a tlaku z nicoty.

Proč člověk koná dobro? Proč občas jedná tak, jak by měli jednat všichni, přestože ví, že tak všichni jednat nikdy nebudou? Kvůli svědomí? A co to je svědomí? Havel zajímá, jaký pocit nutí člověka chovat se určitým způsobem a co vyvolává uvnitř něho špatné pocity a nevolnost, když se tak nechová. Člověk má nutkání chovat se určitým způsobem, jakoby ho někdo pozoroval, i ve chvílích, kdy je úplně sám. Zpronevěří-li se nějak sám sobě, má potom tendenci své chování omlouvat a vysvětlovat ho. Člověk totiž zaznamenává stopy pocitového předpokladu či vnitřní zkušenosti “totální integrity bytí”; jako by si byl prostě vnitřně jist, že “to všechno nějak je”, že někde má všechno své důvody, své vysvětlení, své kořeny.¹⁰¹ Máme v sobě zakořeněn pocit toho, jak má vše být, a nechceme se zpronevěřit řádu bytí. Ani ne tak ze strachu z trestu, ale zkrátka proto, že už je to nějak bytostně obsaženo v naší duši. Máme v sobě přítomen předpoklad absolutního, který se stává zdrojem naší lidskosti. Někde v tom absolutním horizontu předpokládáme absolutní spravedlnost, absolutní osmyslnění. “*Tragédie moderního člověka není v tom, že člověk toho ví vlastně stále míň o smyslu vlastního života, ale že mu to stále míň vadí.*”¹⁰² Skutečnou ztrátu smyslu života Havel spatřuje u lidí, kteří rezignují na svou lidskost, jsou lhostejní, mají okoralé srdce a líného ducha. Nešpatné vztahy ve společnosti, nemorální lidé, smutek a deprese jsou zlo, ale nezáměr o to je tou pravou zhoubou. Rezignaci na jakýkoliv svůj přesah Havel chápe jako rezignaci de facto na svou lidskou existenci a spokojení se se svou příslušností k živočišné říši. Jako lidé bychom však neměli chtít pouze uspokojovat své biologické potřeby a nějakým pohodlným způsobem odžít zde svůj život a o nic víc se nezajímat. Nejsme zvířata, ale lidé, co myslí, cítí, milují, lidé, co se ptají

¹⁰¹ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 221

¹⁰² HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 225

Téma lidské identity Havel shledává jako bytostně spjaté s fenoménem divadla. Sám toto téma staví na vrchol většiny svých dramát. Příčinou tohoto vztahu je už například ona tajemná mnohoznačnost lidské existence, kterou na divadelních prknech herec ztvárňuje. Vystupující představuje nějaké bytí, o kterém ví, jak má vypadat, jak má myslet a jak se má chovat, zároveň s tím se ale vyjevuje i bytí jeho vlastní, tajemné a opravdové. Od začátku až do konce představení se v člověku vybízí otázka “kdo to je?”. Do jaké míry je herec postavou, kde končí jeho role a začíná vlastní bytí? Jaká je skutečná identita postavy, jaká je identita herce? Kdo je kdo? Každá hra je vlastně nějakým postupným vyjevením něčí pravé identity a rozbitím identity zmystifikované; každá hra je mnohvrstevnatým zpřítomněním otázky identity jako základní otázky existence vůbec.¹⁰³ Svět divadla je světem zabydleným lidmi a jako svět, který rychle spěje ke svému odhalení, rozkrytí, musí se hra logicky točit i okolo rychlého vyslečení a odhalení lidské identity, aby se vyjevilo i něco víc, než jen bytí samo. A sám autor je určitým způsobem podřízen bytí svých postav a může hru posouvat jen na základě toho, jací lidé skutečně jsou. Z těchto důvodů Havel nechápe soudobé kritiky divadla, kterým vadí nedostatek kladných hrdinů; jakýchsi celistvých, identických, odpovědných, “plnokrevných” dramatických postav. Podle kritiky se jeviště hemží akorát samými karikaturami, úhybáři, maloměšťáky, podrazáky, prohrávajícími snílky a podobně. Kritizovat za to autora dramát však Havel shledává jako nesprávné. “*Jako by za naši podobu, kterou nám zrcadlo soudobého dramatu ukazuje, mohli výrobci zrcadel!*”¹⁰⁴ Dramatik totiž mnohdy nereflektuje ani tak svá zbožná přání jako spíš strukturu současného lidství, jeho možností, nebezpečí, perspektiv. Reflektuje pravý stav bytí a nechává vyjevovat věci tak, jak opravdu jsou, aby byla hra autentická a nepůsobila naopak jako faleš, pohádka, či ideologický tlach. Nacházíme-li se tedy v době charakteristické rozpadem lidské identity a vzdalováním se vlastní lidskosti, nemůžou být ani dramata jiná, chtějí-li tedy odrážet realitu života takovou, jaká skutečně je. A pokud se nám pak takové hry nelíbí, neměli bychom to vyčítat dramatikům, neměli bychom je nutit psát o lepších časech, o lepších lidech a o ideálnějších světech, měli bychom se sami zamyslet, jak se stát těmi lepšími lidmi a jak se podílet na

¹⁰³ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 279

¹⁰⁴ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 281

znovunalezení přirozeného světa, kde budeme moci žít ne šťastným životem, ale životem bez výčitek, životem smysluplným a naplněným.

Jan Patočka ve svých esejích mluvil o zvěčňování člověka v moderní době. Havel si všímá, že nejen člověk se stává věcí. Například kráva už není chápána jako zvíře, ale čím dál více jako stroj, který má své “vstupy” (jadrná krmiva) a “výstupy” (mléko) a chceme-li zvýšit efektivitu, zvýšíme vstupy a tím nám vzroste i míra výstupů. Stejně tak je to i s půdou a městy. Severní Čechy už nejsou naším domovem, ale stávají se zdrojem paliva. Stejně jako Patočka Havel ukazuje na proměnu civilizace, na její snahu podmanit si svět, čímž ho ale paradoxně ztrácí. Ze všech jevů se ztrácí jejich tajuplná smysluplnost a vše se mění v “pouhosti”. Nejhlubší příčiny této krize Havel spatřuje v krizi zkušenosti absolutního horizontu, s čímž souvisí zároveň krize bytostné odpovědnosti člověka ke světu a za svět - což znamená i k sobě a za sebe.¹⁰⁵

Havel se ztotožnil s Patočkovým pojetím cesty a dnešní konzumní společnosti. Člověk se stal pouhým konzumentem. Smysl svého bytí už vidí pouze ve věcech, se kterými se na své životní cestě setkává a které různým způsobem konzumuje. Stejně tak jako vzal krávě poslední zbytek její dobytčí svébytnosti, tak připravil zároveň i sám sebe o svou lidskou identitu a připodobnil se dobytku.¹⁰⁶ Lidé se jako jedno stádo ženou za bydlením na moderním sídlišti, ženou se za tím, aby se mohli dobře najíst a večer sedět u televize, ráno vstát, jít pracovat, aby si mohli koupit něco na sebe, opět se spokojeně najedli a večer koukali na televizi a tak stále dokola. Člověk se takhle pomalu rozpadá do jednotlivých zautomatizovaných funkcí a rezignuje na vše, co přesahuje horizont tohoto stádního života. A lidská identita se propadá do stále hlubší krize. Člověk totiž upadá do stále obsáhlejší a hlubší struktury společnosti, ztrácí svou tvář i svůj jazyk a přejímá tvář, jazyk ale i normy jemu podstrčené. Vzdává se sám sebe přesně tak, jak to popisuje Havel i ve svých dramatech. Člověk upadá do materiálního světa plného nedorozumění, plného frází a odcizení. Ocítá se v jakémsi anonymním ne-prostoru, v moderním světě, který vytvořil sám člověk, ale který se mu ošklivě vymkl z rukou. Magnetická síla tohoto světa člověka “*strhává hlouběji a hlouběji do jeho bezmoci,*

¹⁰⁵ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 282

¹⁰⁶ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 282

odcizení, depersonalizace a posléze - což je snad samotné “dno” - do zabydlené a lhostejné spokojenosti s tímto stavem”.¹⁰⁷ Cestu ven z této krize vidí Havel pouze v uvědomění si vlastní svéprávnosti jakožto lidské bytosti, své odpovědnosti ke světu a za svět. Uvědomím-li si toto, musím se chovat tak, jak si myslím, že je správné se chovat, a jak by se podle mého nejhlubšího přesvědčení měli chovat všichni - totiž odpovědně.¹⁰⁸ Člověk v sobě musí najít “vůli k sobě”, tedy vůli člověka být tím, čím je, nebo čím být chce, musí najít “vůli k identitě” a být sám sebou. V určitém stádiu sebeodcizení se však tato cesta zdá být velmi složitou a možná až nesmyslnou. Jak mám najít “vůli k sobě”, když si neuvědomuji vlastní ztrátu?

Plně sdílí Lévinasovu myšlenku, že svou odpovědnost začínáme v celé její nepohodlné tíze obvykle chápat až tehdy, když ji máme prokázat v situaci nepředvídatelné, kterou jsme si sami nevymysleli. Vždy musí někdo začít a nést pak odpovědnost za svět. Tato odpovědnost přináší asymetrickou etickou situaci. Nelze totiž odpovědnost kázat, je třeba ji nést.¹⁰⁹ Díky Lévinasově eseji *Bez identity* Havel znovu přemítal o odpovědnosti a došel k závěru, že odpovědnost sice zakládá identitu, avšak je identický, protože je identický. Čili ve své odpovědnosti se člověk ocitá dříve, než se pro ni svobodně rozhodl, tím pádem “odpovědnost objevuje sebe samu”.¹¹⁰ Havel stejně jako Lévinas cítí, že odpovědnost za druhé je cosi původního a důležitého, do čeho jsme vrženi, a čím sami sebe jaksí od počátku přesahujeme. Tato odpovědnost předchází naši svobodě, vůli, volbě i sebezprojektu.¹¹¹

¹⁰⁷ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 283

¹⁰⁸ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 284

¹⁰⁹ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 295

¹¹⁰ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 302

¹¹¹ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992, s. 316

Závěr

V první kapitole jsme si představili několik základních životopisných dat Václava Havla. Dozvěděli jsme se něco o filosofických rovinách jeho myšlení, jež se promítalo jak do jeho dramatické, tak do jeho esejistické tvorby, potažmo do jeho celkového vystupování na veřejnosti a působení v politickém prostředí. Havel byl nepolitický politik se smyslem pro etiku, který lpěl na pravdě, lásce, odpovědnosti k bližním, a k celému světu. Humanistická tradice jeho myšlení byla poznamenána výchovou v “masarykovském” duchu a posléze myšlením mnoha filosofů, zvláště pak fenomenologické a existenciální orientace. Ve všech odvětvích lidského života, společenského působení, bychom měli dodržovat jisté etické zásady naší komunity, jež by měly být i naší vlastní bytostnou potřebou a samozřejmostí.

Ve druhé části práce jsme se spíše stručně zabývali filosofií J. Patočky, T. G. Masaryka, M. Heideggera a E. Lévinase, abychom si představili základní přínos jejich myšlení a zároveň abychom jej přiblížili smýšlení našeho bývalého prezidenta, pravdoláskaře Havla.

V dramatické tvorbě se Havel zabýval především problematikou krize lidské identity. Toto téma rozvíjel už v začátcích své divadelní činnosti a v průběhu let, kdy zároveň onu krizi ve společnosti vnímal jako stále silnější, jej až na výjimky nepřestal rozvíjet. V dramatech *Zahradní slavnost* a *Vyrozumění* z první poloviny šedesátých let s tématem lidské identity pracuje trochu jiným způsobem než později v letech sedmdesátých a osmdesátých. Důležitým tématem je v těchto dvou hrách totiž mimo krizi identity také krize jazyka, která jde vlastně se sebeodcizením člověka ruku v ruce. K jednomu z vrcholných zpracování problematiky lidské identity dochází v díle *Largo desolato*.

Rozbor *Dopisů Olze* nám nakonec nechal nahlédnout do Havlova myšlení přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, kdy se ve svých esejích zabýval problematikou odpovědnosti člověka vůči sobě samému, vůči druhým a vůbec jeho odpovědností za celý svět, kterou chápe jako zásadní nutnost. Po vzoru Emmanuela Lévinase, který toto téma zpracovává v mnohých svých pracích, také dochází k závěru, že odpovědnost tu

byla dříve než člověk a že právě tato odpovědnost utváří naše lidství. Proto Havel často volá po návratu k odpovědnosti ve světě, kde se lidé starají jen o své pohodlné přežití, mravnost společnosti upadá a stejně tak i zájem o vyšší hodnoty a ideje.

O úpadku mravnosti ve společnosti mluvil a psal i Masaryk s Patočkou. Všichni tři shledávají příčinu jednak v technizaci a modernizaci světa a jednak v postupném vývoji a zrychlování světa, potažmo i života samého. Člověk v takové době nenachází čas zastavit se a přemýšlet nad skutečnostmi, které by ho přesahovaly. Je až příliš zahlcen vymoženostmi okolo sebe, které mu na jednu stranu sice práci zjednodušují, avšak na druhou stranu mu berou pozornost i čas pro věci vyšší. Havel oproti svým předchůdcům vnímá o to silněji rostoucí mravní úpadek i v souvislosti s totalitním režimem, který programově žene do záhuby veškeré svobodné myšlení prohlubující duchovní rozvoj lidí. Na Patočku dále Havel navazuje v jeho pojetí konzumního života, ale především pak pracuje (ať už explicitně nebo implicitně) s jeho myšlenkou tří základních pohybů lidské existence, a to především se třetím pohybem, život v pravdě. Žít v pravdě je totiž to nejvíc, co jako lidé můžeme činit. Pravda se odkrývá v dialogu, v dialogu s druhými, který se odehrává prostřednictvím slov. Proto i jazyk představuje součást ethosu.

Péče o duši, péče o lidskou řeč, odpovědnost za své činy a odpovědnost za druhé, víra, láska, naděje, autentické bytí, život v pravdě, udržování mravnosti ve společnosti a boj za duchovní rozvoj člověka. To je filosofie Václava Havla.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

- BALABÁN, Milan. *Víra (u) Václava Havla: noetický sestřih Havlových Dopisů Olze*. 2., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2009
- BAUER, Jan. *Václav Havel: necenzurovaný životopis*. Praha: Cesty, 2002
- BLECHA, Ivan. *Edmund Husserl a česká filosofie*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003
- ČAPEK, Karel. *Hovory s TGM*. 7. vyd. Praha: ČS, 1969
- ČERMÁK, Petr. *Člověk Havel*. 1. vyd. Praha: Imagination of People, 2011
- ČINÁTL, K. (ed.). *Věčné časy : československé totalitní roky*. 1. vyd. Praha : Respekt Publishing, 2009
- DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2., opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997
- EBELING, Hans. *Martin Heidegger: filosofie a ideologie*. Olomouc: Votobia, 1997
- FORMÁČKOVÁ, Marie. *Václav Havel: život jako absurdní drama*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2012
- HAVEL, Václav. *Dopisy Olze: červen 1979 - září 1982*. 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992
- HAVEL, Václav. *Largo desolato; Pokoušení; Asanace*. Brno: Artforum, 1990
- HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, c1990
- HAVEL, Václav. *O lidskou identitu: úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969-79*. 3. vyd., 1. české [vyd.]. Praha: Rozmluvy, 1990
- HAVEL, Václav. *Prosím stručně: rozhovor s Karlem Hvízďalou, poznámky, dokumenty*. Vyd. 1. Praha: Gallery, 2006

- HAVEL, Václav. *Vyrozumění: hra o dvanácti obrazech*. Praha: Dilia, 1965
- HAVEL, Václav. *Zahradní slavnost: [hra o čtyřech dějstvích]*. Ve Větrných mlýnech vyd 1. Brno: Větrné mlýny, 2010
- HAVELKA, Emanuel. *S T.G. Masarykem: rozmluvy o náboženství, filosofii a školství*. V Hodoníně: Masarykovo muzeum, 1993
- HEIDEGGER, Martin. *O pravdě a Bytí: Vom Wesen der Wahrheit*. 1. vyd. Přeložil Jiří Němec. Praha: Mladá fronta, 1993
- HEJDÁNEK, Ladislav. *Havel je uhlík: filosof a politická odpovědnost*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009
- CHALIER, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1993
- KEANE, John. *Václav Havel: politická tragédie v šesti dějstvích*. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 1999
- KERBR, Jan. *Jak se vyrovnat s ptydepe. Divadelní noviny*. 2004
- KRUŽÍK, Josef a Karel NOVOTNÝ. *Emmanuel Lévinas - filosofie a výchova: ke stému výročí narození Emmanuela Lévinase*. Praha: Univerzita Karlova - Fakulta humanitních studií, c2006
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Dva projevy Tomáše Garrigua Masaryka ke studentstvu*. 4. vyd. Praha: Vydal tiskový odbor Ústředního svazu čs. studentstva, 1937
- *Masarykova praktická filosofie: Sborník z přednáškového cyklu Masarykovy společnosti*. 1. vyd. Praha: Masarykova společ., 1993
- PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990
- PATOČKA, Jan. *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996

- PATOČKA, Jan. *Tři studie o Masarykovi*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991
- PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Hermann&synové, 1997
- PUTNA, Martin C. *Spiritualita Václava Havla*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009
- PUTNA, Martin C. *Spiritualita Václava Havla*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009
- REZEK, Petr. *Filozofie a politika kýče*. 2. upr. a rozš. vyd. Praha: Ztichlá klika, 2007
- REZEK, Petr. *Jan Patočka a věc fenomenologie*. 2. vyd. Praha: Jan Placák - Ztichlá klika, 2010

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- iDnes.cz (online). Madeleine Albrightová: *Václav Havel nikdy neztratil víru v nás. A to je ta největší výzva*, dostupné na WWW:
<http://dialog.ihned.cz/c1-58926110-vaclav-havel-nikdy-neztratil-viru-v-nas-a-to-je-ta-nejvetsi-vyzva>
- <http://vaclavhavel.cz/?sec=1&id=1>